

ISTANBUL'UN ZAPTI HAKKINDA İHMAL EDİLMİŞ BİR KAYNAK *

N. IORGA

Türkçeye çevirenler: FAZIL IŞIKÖZLÜ — ADNAN S. ERZİ

Rumen Akademisi, XVIII. yüzyıla ait bir elyazması içinde, şimdiye kadar ihmal edilmiş bulunan ve İstanbul'un kuruluşu ile II. Mehmed tarafından zaptından bahseden bir hikâyeye sahip bulunmaktadır.

Yazma, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Eflak'ta Rumen müessesatının müceddidi olan Fenerli Prens Aleksandr İpsilanti'nin grekçe yazılmış kanun mecmuasını ihtiva ediyor. Bununla beraber her sahifenin baş tarafında tekrarlanan unvan περι πεπονθότων τόπων veya rumence "*pentru locuri ce am pătimit*" ibaresidir. Bu, vrk. 120 b'de bulunan Γαλινοῦ περι τῶν πεπονθότων τόπων βιβλίον é unvanı ile alâkadardır. Bu ikinci eser vrk. 153 b'de (bütün yazmanın 328' inde) nihayet buluyor. A. İpsilanti'ye ait olan kanun mecmuası, rumence olarak ve münderecat fihristi (*scara pravilii*) ile vrk. 212' de, muhtasar bir tarzda da grekçe olarak vrk. 265 b'de tekrar görünüyor (Krş. vrk. 311). Olteniye kiliselerin kataloğu, St. Paulus'un mektuplarının ve Pidalion'un bazı parçaları, 1812 tarihli bir Rus beyannâmesi, Osmanlı sultanının Eflak prensine gönderdiği yine aynı zamana ait bir ferman, takdis formülleri, evlenme merasimlerine mahsus grekçe bir nutuk ve XIX. yüzyılın başında Viyana'da intişar eden bir ἱστορία τῆς βλαχίας'ın ihtiva ettiği bahislerin listesi bu kanun metinlerine ilâve edilmiştir.

Bizans tarihi hakkındaki küçük risaleler ayrı olarak numaralanmıştır. Bunlardan birincisi "*Çariğrad'ın kuruluşu hakkında*," (Pent-

* N. Iorga'nın, Belgrad'ta toplanan II. Bizans Araştırmaları Kongresi'nde de tebliğ ettiği bu yazısı *Contributions à l'histoire de Byzance et des Pays post-byzantins* par N. Bănescu, G. I. Brătianu, N. A. Constantinescu, N. Iorga, M. Lascaris, Dr. V. Roth, M. C. Soutzu = Académie Roumain, Bulletin de la Section Historique, Tome XIII (Bucureşti 1927), p. 59 - 68, 106 - 128'den tercüme edilmiştir.

ru facerea Țarigradului), ikincisi "Çarigrad'ın tarihi,, (Istoriia Țarigradului) ismini taşımaktadır.

I.

Arkayik bir dil kullanan ismi meçhul müellif, ilk risalede, başlangıçtan itibaren kritik bir zekâ ve, polemiğe karşı göze çarpacak derecede belli bir temâyül gösteriyor. Bizans'ın kuruluşunu Apollon'un kehanetine atfeden hikâyeyi kabul etmiyor [60] ve bu izah tarzının muhayyel (*basme*) olduğundan bahsediyor. Kendisi, Voyvoda Byzes (Vizis) ve kızı Ant h i a'nın mefruz isimlerine istinad eden etimolojiyi tercihe şayan buluyor. Birdenbire, hükümet merkezinin eski Trakya'nın bu köşesinde olması için Roma'yı papaya terkeden K o n s t a n t i n o s'un şahsî teşebbüsleri bahsine geçiliyor. "Meşhur bir ırktan olan pek çok İtalyan,, yeni merkeze iskân edilmiştir. Bu hususta *Annales ecclesiastici*'nin müellifi Baronius'un ifadeleri delil olarak ileri sürülmüş ve bu defa efsaneler kabule şayan bulunmuştur. İmparator harikulâde icraatı esnasında Rumen prensliklerinde olduğu gibi boyarlar tarafından müzaheret görmüştür. Bu münasebetle teati olunan nutuklarda bir gün vukua gelecek olan Osmanlı istilâsı evvelden haber verilmekte, fakat aynı zamanda hıristiyanların muhakkak surette bunun intikamını alacağı zikredilmektedir. Çok muhkem surlardan, yüksek saraylardan, hayran olunacak binalardan ve tamamiyle kıymetli taşlarla Roma mermerinden yapılmış sütunların harikulâde yükseklikleriyle inşa tarzlarından, ayrıca "çok büyük Ayasofya kilisesi,, nden bahseden müellifin, İstanbul'u bizzat görmüş olduğu anlaşılıyor. Iustinianos'un muhteşem inşaatının (yani Ayasofya ve müştemilâtının) tavsifi onun bu binanın devamlı bir ziyaretçisi olduğunu gösteriyor. Râvî sadece inşa tarzı ve masraflarının tadadı hususunda Monembasia metropoliti D o r o t h e o s'un βιβλίον ιστορικόν'una müracaat ediyor. Bu eserden yaptığını haber verdiği tercüme ekseriya orijinalin metnine tetabuk etmiyor¹. Ayasofya'nın câmiye tebdili de anonim müellifte büyük bir teessür uyandırıyor: "Ah, ağlamaya değer bir haber,, Harp ganimeti olarak Ayasofya'nın büyük mihrabını

¹ Bk. 1818 neşri, s. 248 v. d. Buradaki "Hadım" yerine bizim metinde "Genç bir adam" dan bahsedilmektedir. Ayrıca hikâyenin ilk kısmı D o r o t h e o s'un eserinde bulunmamaktadır.

alan ve bir fırtına esnasında onu kaybeden Venediklilerin hareket tarzı hikâyenin arasına sokulmuştur. Bununla beraber kilisenin İslâmlar² tarafından kirletilmesi hakkındaki teessüf ve acınmalar Grekçe metinden ayrılıyor.

“İstanbul’un tarihini okumamış olanlar,, ve “şehri bizzat kendi gözleri ile görmüş gibi,, tahayyül edebilecekler için yazılan hikâye sona eriyor.

Müteakiben “bir kısmı bugüne kadar baki kalan,, diğer mukaddes kiliseler ve hayranlığa değer putlar da zikredilmiştir. Nihayet sıra ile Yahudileri ve Grekleri bekleyen ilâhî mucâzattan bahsediliyor. Müellif bu sonuncular hakkında dahi pek mültefit değildir.

Ayrıca İstanbul’un âkıbeti hakkında da bazı kehanetlerin bildirildiği anlaşılıyor. Fakat bunlar bizim yazmamızda bulunmamaktadır.

**

İkinci hikâye hiçbir kaynağa irca edilememekte olup ihtiva ettiği — büyük bir kısmı efsane kabilinden — tafsilât bakımından fevkalâde alâkabaştır.

Hikâye II. Mehmed’in Karaman seferi ile başlıyor. Bir az sonra onda İstanbul’da yerleşmek hırısı uyanıyor. Garplıların müellif tarafından sert bir surette muaheze edilen lâkaydîsi, Greklerin içten bozgunluğu ve boyarların İmparatora karşı sadakatsizlikleri onun tasavvur ve niyetlerinin icrasını kolaylaştırmıştır.

[61] Prokonnesos üzerinde bir kale inşa edilmiştir. Bir filo da İstanbul’u kuşatıyor. Konstantinos Palaiologos bir elçi vasıtasıyla boş yere genç ve mağrur sultanı teskin etmeğe teşebbüs ediyor. Ayrıca hükümet merkezinde bulunmayan kardeşlerine ve bilhassa Lâtinlere müracaat ediyor. Halbuki bunlar uzun zamandan beri hıristiyan Doğu’nun merkezine bizzat kendileri sahip olmayı arzu ediyorlardı: İtalyanlar gibi Fransızlar da aynı fikirdeydiler; hattâ onlar bu şehri, hıristiyanların elinden alırken duyacakları hicabı duymadan Türklerden istirdad edebileceklerini

² N. Iorga, esas metinde İslâmları ifade etmek üzere « İsmaililer. » den bahs olunmasına rağmen burada yanlışlıkla « İsraililer » diye yazmıştır.

umuyorlardı. "Ah, ne utanılacak şey! Zira Hellada, yani Grek İmparatorluğu yıkılırken o çılgınlar kendi maddî ve manevî nüfuzlarının da yok olacağını anlamıyorlardı.,,

II. Mehmed büyük şehrin önüne geliyor³; müstakbel fethin bütün ganimetlerini vadederek etrafındakileri teşvik ve tahrik ediyor. Onlar ağaç kulelerin üzerinden surlara hücum ediyorlar. Derin hendekler kazılmış bulunuyor; lâğımlar hazırlanıyor; bir köprü Pera'yı Galata'nın kenar mahallelerine birleştiriyor. Mahsurların duaları boşunadır. Surların fena vaziyeti uzun bir mukavemet vadetmiyor. Düşmanlar avn-i ilâhiye nâil olmak için oruç tuttıkları halde Şubat ayından itibaren — kronolojisi doğru ve tam bir surette zikredilen — hücumlarına başlıyorlar. İlk çarpışmaların tasvifi bilhassa canlıdır. Hikâyede ölümlerin sayısı veriliyor: "1750 Grek, 700 Alman (*Nemçi*) ve Ermeni (?)". "İmparator, yorgunluktan bitap bir vaziyette olan askerleri istirahat ederken, mazgallardan etrafı gözetliyerek hendekler içinde en az 14.000 müslüman cesedinin bulunduğunu görüyor. Ateşle düşmanların muhasara malzemesini tahrip ettiriyor. Büyük kilisede hıristiyanları himaye eden Allaha karşı şükür ve hamde bulunulmuştur. Artık Sultanın gitmesi umuluyor.

Bununla beraber "korkunç yırtıcı mahlûk,, asla bunu düşünmüyor. Ölümlerini yaktırdıktan sonra yeni bir hücum için emir veriyor. Bütün dualarına rağmen İmparator müellifin burada şahadetini delil olarak ileri sürdüğü "Ceneve sitesinden neş'et eden bir Cenevizlinin,, grekçe tarihine göre Jean Giustiniano'nunkisinden başka hiç bir ecnebi yardımına nâil olmuyor. Giustiniano iki küçük gemide bulunan 600 Lâtin ile yardıma geliyor ve tahkim edilmiş bulunan surun en zayıf noktasının müdafaasını deruhde ediyor. K o n s t a n t i n o s iyi (*viteaz*) ve tecrübeli (*iscuit*) bir şövalye olan İtalyanın kumanda ettiği askerlerin sayısını 2.000'e iblâğ ediyor "Şecaatinden dolayı hepsi onu seviyor ve dinliyordu.,,

Otuz gün sonra hücum tekerrür ediyor. "Altı kulac,, genişliğinde birgedik açılıyor. G i u s t i n i a n o derhal onu tamir ediyor. Bununla beraber II. Mehmed'in büyük topu müessir bir surette faaliyetine devam etmektedir. Cenevizli onu parçalamaya muvaffak oluyor. Bundan do-

³ Hakikatte Sultan 1452'de, 26 Mart tarihinde sâdece İstanbul civarında göründü (P h r a n t z e s , s. 233); 2 Nisan 1453'te de muhasaraya başladı (s. 237).

layı Sultanın hiddeti artırıyor. Patriğin ve rahiplerin Allahın yardımını istirham ettikleri esnada çan sesleri ile çağrılan bütün şehir halkı Türklerin pek şiddetli taarruzlarını defetmek için yardıma koşuyor. Hikâye bir kere daha tafsilâtlı ve canlıdır. "İki kan ırmağı akıyordu ve hendekler insan vücutlarıyla dolmuştu. [62] O derecede ki askerler duvarlar üzerine ulaşmak için bunları merdiven basamakları gibi kullanıyorlardı.,, Yalnız gece, nihâî felâkete mâni oldu.

Yeniden, bir taraftan "Grek ve Ermeniler,, diğer taraftan da Türkler ölüleri toplamakla meşgul oluyorlar. Birincilerden 5.700, Türklerden de 35.000 kadar ölü sayılıyor. Sultan Mehmed muhasırları boğmak ve bunaltmak için ölüleri toplarla şehre fırlatmak istiyor. Teselli edilmek istenen K o n s t a n t i n o s yegâne Batılı yardımcısını huzuruna kabl ediyor. O, kendisine tahrip edilecek olan bu şehrin dışında bir sığınak aramasını ve daha esaslı vasıtalarla tekrar harbe başlamasını tavsiye ediyor. İmparator bu teklifi reddederek tebasını terketmesinin şerefsizlik olacağını bildiriyor : " Ben burada sizinle beraber öleceğim,,. Mora ve Adalara yapılan müdahale teklifleri hiç bir netice vermiyor. Müdafaa 23 gün müddetle lâğım ve zift kumbaraları kullanılarak anudane bir şekilde devam ediyor. Sây ve gayret neticesinde Türklerin büyük topu parçalanıyor. Türkler derhal hendeklere doluyorlar. Fakat Bizanslıların bir lâğımı onların hepsini havaya atıyor. Düşmanlar karma karışık bir şekilde kaçıyorlar. Bu defa Sultan Mehmed, serbest kalan deniz tarafından bir türlü vasıl olamayan hıristiyan muavenetinin gelmesinden korktuğu için, geri çekilmeyi düşünüyor. Sulh teklifleri derhal Sultanı cesaretlendiriyor : O, İmparatorun ve başlıca ruhbanının Mora veya Adarda bir melce' bularak şehri kendisine terketmelerini istemek suretiyle cevap verecektir.

Üç gün sonra, tamir edilmiş olan büyük top yeniden gürüyor. 7 Mayıs'ta bir kere daha hücumu teşebbüs ediliyor. Daha üç gün sonra Türkler birinci gedikten içeri giriyorlar. Ertesi gün bir ikinci gedik açılacaktır. Orada korkunç bir boğuşma oluyor.

Eserde şahıslar hakkında da tafsilât verilmiştir : G i u s t i n i a n o müstevlileri püskürtüyor. Kuvvetli bir adam olan M u r a d P a ş a onu tehdid ediyor. Bir "Grek boyarı,, bu Türkün bacağını kesiyor. O, bu yüzden ölüyor. Doğu (Anadolu) beylerbeyi, "Flaburan,, (*Flambulario*) M u s t a f a ve O m a r (U m u r) B e y muharebeye katılıyorlar. "R a n -

ca veiu,, onları geri atıyor ve Omar Bey'i ikiye bölmeğe muvaffak oluyor. Sonunda kendisi de helâk oluyor : "Bütün şehir ona ağlayacaktır ,,"

Grekler elelelece bir kule yükselterek suru tamir etmeye teşebbüs ediyorlar. Bu gediği ele geçirmek için iki taraf boğuşacaktır. Palaiologoslardan bir voyvoda umumî mukateleye katılmak için şehirden dışarı çıkıyor: o adı geçen Mustafa tarafından durdurulmuştur. Theodoros adlı bir voyvoda ve Giustini-
ano hıristiyanların inhizamına mani olmak için yardıma koşuyorlar.

Bu esnada İmparator son bir fedakârlıkta bulunulmasını teklif ediyor: Geceleyn yegâne kurtuluş çaresi olan ölümü aramak için her hangi bir mahalde birleşmek; fakat "Archiduc,, (hiç şüphesiz L. Notaras) ve Eparchios Nikolaos bu fikirde değildiler: Şimdiye kadar geçmiş olduğu gibi bundan sonra da daha beş ay mukavemet olunabilir. Diğer taraftan "Büyük Dometian,, yani Büyük Domestikos ve Büyük Logothetos artık müdafaa edilmesine imkân olayan İstanbul şehrinden ayrılmayı tavsiye ediyorlar.

Bu içtima Türklerin İstanbul'a girdikleri haberi üzerine inkitaa ağrayor. Türkler itişe kakışa gedikten içeriye doğru ilerliyorlardı. Bunlar arasında süvariler de vardı. [63] İmparatorun elinde kılıç olduğu halde yalnız bir müddet için harp meydanında görünmesi nihaî felâketin önüne geçebiliyor. O kendisine tevcih edilen bütün darbelerden mucizevî bir surette masun kalıyor. Türklerin hamlesi yeniden püskürtülmüştür.

Yeniden, düşmanın, yakılacak olan 16.000 ölüsü vardır. Eparchios onları duvardan dışarı atmış ve derhal gediği doldurtmuştu. O zaman ümitsiz bir vaziyete düşen II. Mehmed muhasırların kuvvetinin parçalara bölünmesi için umumî hücum emrini veriyor.

12 Mayıs'ta esrarlı bir alâmet İmparatorluk şehrinin pek yakında düşeceğini haber verdi. Büyük bir ışık zuhur etti ve Aya-sofya kilisesini muhteşem ve mehîp bir tarzda aydınlattı; sonra bir tek alev halinde toplandı; semaya ulaşarak göğün sonsuzluğu içinde kayboldu. Fikirlerini almak üzere ruhbanını toplayan patrik birdenbire bu pek garîp şeyin korkunç mânasını seziyor ve Konstantinos'a tekrar gitmeyi teklif ediyor. Zira eski kehanetlerin tayin ettiği saat yaklaşmaktadır. Bedbaht hükümdar bu haberden son derece sarsıldı. Fakat şehri terketmeyi reddetti. Şehrin şeref ve emniyetini müdafaa etmek için ölen bütün

Bizans hükümdarlarına uymak arzusunda olduğunu bildirdi. Türklerin, tahripkârlıklarına muannidane bir surette ve ara vermeden devam ettikleri sırada, bütün kanlı duvarların etrafında büyük bir dinî âyin alayı tertip edildi. Fatih'in kumandanları yeniden şehrin kapılarına tayin edildiler. Müellifimiz bunları doğru ve tam olarak zikrediyor: Karaca Bey İmparatorluk sarayı, Kagniharei (Kâhya Beğ?) Odun kapısı, Anadolu beylerbeyi Mustafa Pege ve Altınkapı, Rumeli beylerbeyi ise Chersos kapısı önünde. Bizzat Sultan gediğin ve St. Romanos kapısının önünde bulunurken Baltaoumi (Balta-oğlu) ve Galtan Paşa ismindeki kaptanlar da sahilde yer alıyorlar.

27 Mayıs'taki son hücum okuyucuya şayan-ı dikkat bir üslûp canlılığıyla sunulmuştur. Patriğin dua ile meşgul olduğu görülür. Ölmeye and içen İmparatorun son müteheyyiç sözleri işitilir. İmparator, bizzat fevkalâde bir gayretle saflar arasında dolaşarak askerlerini teşvik ve tahrik eden müslüman rakibine, doğrudan doğruya hücum etmeyi düşünüyor. Fakat bir kere daha arzusunun önüne geçiliyor.

Hücum ertesi gün büyük Türk topunun ateşi altında tekrar başlıyor. Akşamleyin ağaç bir kule inşa etmekle meşgul olduğu esnada Giustiniano'nun tam göğsünün ortasına bir gülle isabet ediyor. "Ve o bir ölü gibi yere yıkıldı, etrafındakiler onu karargâhına götürdüler,". Fakat Konstantinos tarafından ihtimam, teselli ve takviye bulan Giustiniano tekrar mazgallar üzerinde yer alacaktır.

28 Mayıs'ta Anadolu beylerbeyi kendi kıtaatından beş devâsâ ve kuvvetli şahsı gedik tarafına hücumla sevk ediyor. Prototrator ve oğulları, korkunç görünüşlerine rağmen, onlara karşı koymağa cesaret ediyorlardı. Boyar oğlu olan üç kardeş Osmanlı ordusunun bu kahramanlarından ikisini yere seriyor. Omuzuna bir ağaç parçası isabet eden Giustiniano yeniden ölü gibi yere düştü. Türkler hıristiyanların acı çığlıklarına yeni bir saldırıyla cevap verdiler. Kederli İmparatorun kahramanca hareketi karşısında bu hücum da akamete uğradı.

[64] "O, karşısına çıkan insan ve atı birden ikiye bölüyordu. Zira kendisine ne demir zırh, ne de büyük cenk atlarının kuvveti mukavemet ediyordu,". Müslümanların uğradığı bu muvaffakiyetsizlikten sonra müdafiler sakin bir gece geçirdiler. Konstantinos ve

patrik şehri kurtarmış olduğundan dolayı Allah'a hamd ve şükür edebileceklerini zannediyorlar.

Halbuki Allah'ın arzusu başka türlü idi. Tamamiyle serbest kaldığından dolayı, deniz tarafından hıristiyan muavenetinin ulaşmasından korkan II. Mehmed gitmeye hazırlandığı esnada, mahvolmaya mahkûm şehrin üstüne, öküz gözü büyüklüğünde ve sanki onun muhakkak olan feci âkibetine ağlayan göz yaşları gibi damlalarla, müthiş bir kan yağmuru yağdı. Patrik, İmparatora "Büyük alevin içinde semaya iltica eden azizlerin şehirden ayrılmasından sonra işte tabiat bile bize ağlıyor," dedi. Bu son ihtar şehirden ayrılmanın daha iyi olacağını ifade etmek istiyordu. Fakat bu da son defa olarak reddedildi.

Fatih Mehmed kanla dolu bu sis ve yağmurdan cesaret buldu. Onun yanındaki kâhinler bu hâdiseyi pek yakında kat'i surette tahakkuk edecek olan fethe bir delil olarak izah ettiler.

29 Mayıs'ta topçunun himayesi altında hendekler dolduruldu ve Türk suvarileri onların üstünden geçmeye muvaffak oldular. Fakat müdafaanın mukaddes vecd ve şevki karşısında sıkışık bir duruma düşen müstevlilerin yeniden geri çekilmelerine mani olmak için Mustafa Paşa'nın tahrikâtta bulunması ve bir nümûne-i imtisal olacak tarzda çarpışması icabetti. O, askerlerini coşturmak, ateşlendirmek için İmparatora saldırdı. Fakat İmparator nâ-mağlûp kılıcı ile paşayı bir vuruşta deşti.

O zaman beylerbeyini kaybettiğinden dolayı pek müteessir olan Sultan Mehmed gediğe Balta-oğlu'nu koydu ve 3.000 Türkü etrafa dehşet ve korku saçan İmparatora doğru sevketti. Onlar "hattâ tamamiyle helâk olmak zorunda kalsalar bile imparatoru ölü veya diri yakalamaya," mecburdular (?). Grekler, bütün mümanaatına rağmen, İmparatoru harp meydanından uzaklaştırmak istiyorlardı. Fakat o, mübarezeyi terketmek istemedi. Bununla beraber düşmanların gedikten geçtikleri haberi üzerine Iustinianos kilisesine kapandı ve tebaasının selâmeti için dua etti. Son defa olmak üzere patriği ve dindar karısı İmparatoriçeyi ve iki bâkire kızını kucakladı. Toprağa varıncaya kadar her tarafı selâmlayarak kendisini takdis ettirdi. o kadar ağlanıyordu ki hemen hemen Ayasofya'nın duvarları parçalanacak gibi oluyordu.

Konstantinos, Fatih Mehmed'den, hıristiyanların çektiği ızdırabın intikamını almak istedi. Fakat Sultan böyle bir düşmandan çeki-

nerek Yeniçeriler tarafından muhafaza edildiği halde, hendekler içinde bulunuyordu O, şehrin 3.000 kişilik son azimli müdafilerinin başında bulunan İmparator tarafından boş yere arandı. Palaiologos, Türk kütellerinin mukavemetini kırmağa muvaffak olamadı. "Ve dindar İmparator orada telef oldu ve ortodoks itikadı ve mukaddes kiliseler uğrunda şehit düşerek çok şerefli bir surette öldü ve telef olmadan evvel bir çok Türkü öldürdü.,

Bundan sonra fethedilmiş olan İstanbul'un yağma edilmiş tavsifi geliyor. Kule ve diğer sığınaklardaki halk ümitsizce mukavemet ediyor. Geceleyin mahzenlerden çıkıp fatihlerin üzerine merhametsizce saldırıyorlar. Osmanlı ordusunun kumandanları artık bu işin bitirilmesi için ısrarla Sultanın gelmesini istiyorlar. Sultan evvelâ İmparatorun âkıbeti hakkında malûmat alıyor [65]; sonra hayatta kalanları affediyor. Böylelikle o, St. Romanos kapısından şehre girerek Ayasofya'nın itiraz kabul etmez hâkim ve sahibi olabiliyor. Ayasofya'nın ihtişamını, diz çökerek ve bu derece güzelliğe ve zenginliğe karşısında mahviyetkâr başı yerlerde süründüğü halde, hayretle seyrediyor ve ağlayan Grek ruhbanına, fethedilmiş şehrin ahalisine olduğu, gibi tam bir af va'dediyor. Kiliseden çıkarken bir Sırp kendisine kanlı bir baş takdim ediyor. Meyus olan Greklerden bu başın kat'f olarak İmparator Konstantinos'a âit olduğunu öğrenince mağlûp rakibinin âkıbetine teessüf ederek onu öpüyor. İmparatorun vücudunun zavallı bakiyeleri patriğe tevdi ediliyor. Rivayete göre o da bunları gümüş bir tabuta koyarak Basilikanın mihrabı altına saklamış. Halbuki Konstantinos'un vücudunun diğer bazı parçaları İmparatorluk sarayında bir yere gömülüyor.

Sultan, İmparatoriçenin Mora'ya ulaştırılmış olduğunu öğrendi. Fakat aynı günde Büyük Dük (Marele dux)'ün, Domestikos Andreas'ın, Protostrator'un oğlunun "ve hükümdarın yeğeni,, Palaiologos'un ve şehrin eparchios'u Nikola'nın, keza Büyük Dük'ün oğlunun başı kesildi.

II.

Bu menba meçhul değildir ve birçok Sırp tarihçileri, bu meyanında *Skazaniia o vziatii Tzarigrada bezbojnim touretzkim Saltanom* unvanını taşıyan, Chilandar'ın yazmasına istinaden Sreznevski'nin Mémoires de l'Académie de Pétersbourg, II. Classe, 1854, I, s. 99 v. d.'da yaptığı editionu zikreden Tchedomil Mijatovitch tarafından *Contantine or the conquest of Constanti-*

nople by the Turks (Londra 1892) isimli kitabında mehzaz olarak kullanılmıştır.

Hikâyenin bozgunundan kurtulabilen Greklerden mufassal malûmat almış olması icabeden birkaç Rustan müntakil olduğu tahmin edilmiştir. Fakat esasen bir Rusa değil de, Mijatovitch'in dahi tahmin ettiği veçhile bir Balkan Slavına, yani hiç şüphesiz bir Sırba ait olan Chilandar versiyonunun müstenid bulunduğu aslı bir grekçe metnin mevcut olup olmadığı meselesi kendisini gösteriyor. Rumence versiyon belki bu noktanın tavzihi hususunda faydalıdır. Filhakika hikâyede Grek şeflerinin *voivoda* diye tesmiye edildiği malûmdur. Bu tabir uzun zamandan beri Rumenler tarafından kabul edilmiştir. Rumence bir metinde ilk defa tesasüf ettiğim *gralişte* gibi tabirlerin slavon ve sırpça bir orijinalin mevcudiyeti lehinde şahadette bulunur görüldüğü bir vâkıdır. Fakat patriğe, bir çok defa mevzubahs olmasına, rağmen yalnız Fatih'in af bahşettiği anda verilen Anastas ismi, Rumence versiyonun esasını ister grekçe, ister sırpça olsun, grekçe bir metnin⁴ mevcudiyetini gösterir. Bundan maada Greklerin rolü pek ziyade tebcil ve izâm olunmuş ve imparatorun başını Fatih Mehmede götürmek vazifesi de bir Sırba verilmiştir.

Giustiniano ismi iptidaî Z ile (Züstuneiu) yazılmıştır ki bir Sırp mevzubahs olunca bu asla kabil-i izah değildir.

[66] Bu versiyon Leh ve Lâtin (Cromer ve Strykowski) vekayinâmeleri, keza sonuncusu 1685'te olmak üzere, XVII. yüzyılda intişar eden iki editionu bulunan Calvisius'un umumî tarihinden başka bir şey olmayan, Calovizi'ninki⁵ de zikredilmek suretiyle devam ediyor. Fakat hikâyede zikredilen şeyler bu sonuncu kitaptakine tetabuk etmiyor. Zira Calvisius'da İstanbul'un zaptı hakkında ancak bir kaç satır mevcuttur. Şehrin kuruluşu hakkındaki hikâyenin başka bir lâtin menbana, Baronius'a istinad ettiğini hatırlatırım.

İstanbul'un fethi hakkındaki hikâye hususunda olduğu gibi son talikat ve versiyonun da Lâtinceyi iyice bilen, İstanbul'a ait şeylere hususî surette alâka ve merakı bulunan ve 1680'den az son-

⁴ Bu metinde Grek kilisesinin şefi kalkınmaya davet ediliyor.

⁵ *Sethi Calvisii opus chronologicum ad a. MDCLXXXV continuatum.* Francfort sur-Main-Leipzig 1685.

ra yazan bir Rumenin, — üslûbun irae ettiği veçhile Eflâklî bir Rumenin — eseri olması pek âlâ mümkündür.

Bu devirde soyundan gurur duyan ve İstanbul Grek mektebinde yetişen genç bir Kantakuzenos Venedik ve Paduva'da tahsilde bulunmuştu. Bu şahıs "Romenlerin menşe'i", nin tarihçisi olacaktır⁶. Şimdilik ben her iki risaleyi de bu Stolnik (*dapifer*) Konst. Kantakuzenos'a atfedeceğim. Bu zatın bir hellenist olması Grekçe bir metnin mevcudiyeti lehinde de şahadet edecektir.

***

Bu hikâyenin kıymeti nedir? Tarihler doğrudur. Her nekad aralarından bir kısmı zikredilmiyorsa da, isimler bu devre ait üç Bizans vekayinâmesinde bulunan isimlere tevafuk etmektedir. İsimsiz olarak zikredilen Palaiologos, Silivri kapısını müdafaa eden gramer ve matematiğe vâkıf Theophilos⁷ veya Demetrios Kantakuzenos'un kayınpederi bulunan ve kezalik müdafaada mühim bir rol oynayan Nikephoros olmalıdır.⁸ Fakat anonim, diğer Bizans ricalini de tanımaktadır. İmrozlu Kritobulos şu vezirlerin isimlerini zikrediyor: Hasan, Zaganos, Karaca, İshak, Mahmud, Halil, Saraca (Saruca); ki bunlara mağlûp donanmanın bedbaht kumandanı olup bizzat Sultan tarafından altın asa ile döğülen ve bir gözünden yaralanmamış olsaydı az daha hayatını kaybedecek olan Bulgar Balta-oğlunu ilâve etmek lâzımdır⁹. Georgios Phrantzes tafsilât meyanında Sultan Mehmed'i siperler içinde yeniçeriler tarafından muhafaza edilmiş olarak gösteriyor ve büyük Türk topunun uğradığı kazayı zikrediyor. O, 4973 muharip Grekten ve 2000'den fazla yabancidan mürekkep olan orduda Almanların bulunduğunu biliyorsa da [67]

⁶ Bk. N. Iorga, *Istoria literaturii române*, I, Bureşti, 1925.

⁷ Phrantzes, s. 253.

⁸ Phrantzes, s. 255.

⁹ Bk. Kritobulos, éd. Müller, *Fragmenta historicorum graecorum*, IV, s. 91-92; sonra, s. 70-71, 82, 85-86; Dukas, s. 269-270. Kritobulos'a göre (s. 76) Halil ve Karaca *οἰδύο πασιάδα*'dır. Dukas'a göre (s. 251) İbrahim'in oğlu Halil bir *καβροπορτάγ* (gâvur-ortak) dir. O, bir Kâhya Bey (*καχιάπεγ*)'den de bahsediyor (s. 244). Keza krş. aynı eser, s. 258-9. Sonra Süleyman isminde bir «eparchios»u (s. 313) zikrediyor. Diğer menbalar donanma kumandanına Hayreddin ismini veriyor.

mezkûr milletten İmparatorun bombartlarını tanzim eden bir teknisyen olarak Ioannis Γερμανός'a işaret eder görünüyor¹⁰. Türklerin müteharrik kulelerinin yakılması hususunda Giustiniano'nun oynadığı rol, bunda da zikredilmiştir. Ölen düşmanların sayısı (12.000) mubalâğa bakımından bizim anoniminkine benzemektedir. Heybetli müslümanlar ile çarpışan Greklerden üç kardeş şövalyenin, kendilerine Myriandron'un müdafası tevdi edilen İtalyan Paul, Antoine, Troile kardeşler olsa gerektir¹¹. Ölümüne mahkûm şehri mucizevî bir surette tamamiyle kaplayan büyük alev, dinî hazırlıklardan bahs eden¹² son Palaiologosların nedimi tarafından da görülmüştür¹³.

Phrantzes dahi hıristiyanların son hücum esnasında, çavuşların ve ellerinde asa taşıyan zabıtların demir çubuklarla ve kurutulmuş sığır sinirleri ile kaçan Türkleri dövdüklerini gördükleri anda, galip geldikleri ümidine kapıldıklarını temin ediyor.¹⁴ Bu mukabil hücumda Theophilos Palaiologos ve Demetrios Kantakuzenos'un mühim bir rol oynadığı görülüyor.¹⁵ Bu eserde çok kuvvetli ve devâsâbetli şahıslar, 30 Türke önderlik ederek sağ elinde kılıcını ve başı üzerinde de kalkanını tuttuğu halde ilerleyen fakat taşlarla yere serilen Ulubad (Lopadion)'lı Yeniçeri Hasan tarafından temsil edilmiştir.¹⁶

Diğer taraftan Chalkokondyles, Türklerin büyük topunun uğradığı zararları iyice biliyor¹⁷. Aynı zamanda Türklerin senede bir milyona varan vergi taleplerini¹⁸ ve Theophilos Palaiologos'un ismini zikrediyor.¹⁹

Dukas'da Protostrator'un, içi eski hazinelerle dolu bulunan evi²⁰ zikredilmektedir. Bu, iki oğlu ile telef olacak olan Palaiologos'tur²¹. Guistiniano'nun bizzat bu unvanı taşımış olduğu rivayet ediliyor²². Büyük dinî alay burada da tasvir edilmiştir. Bu menbaa göre de Fatih Mehmed, Konstantinos'a Morada bir inziva yeri teklif ediyor²³. Fa-

¹⁰ S. 244.

¹¹ S. 253; s. 288, de şehrin sukutu anında onlardan tekrar bahsolunur.

¹² S. 263-5.

¹³ Türkler nezdinde yakılan kandiller, 7 kere gusl, oruç (s. 269); surlar etrafında dinî merasim alayı tertib eden hıristiyanlar (s. 271); İmparator Konstantinos'un Ayasofyada ibadeti (s. 279).

¹⁴ S. 282.

¹⁵ S. 283.

¹⁶ S. 285.

¹⁷ S. 389.

¹⁸ S. 390 ve dev.

¹⁹ S. 397.

²⁰ S. 288.

²¹ S. 305.

²² S. 296 - 7.

²³ S. 276 - 277

kat o, iki Türk tarafından öldürülen bedbaht İmparatorun başının evvelâ Auegustion sütunu üzerinde teşhir edildiğini, sonradan da Şah'a ve Araplarla Türklerin şeflerine gönderildiğini iddia ediyor²⁴.

[68] Mucizevî yağmur ve sis Fatih Mehmed'in nedimi İmrozlu Kritobulos'un eserinde de mezkûrdur²⁵.

* * *

İşte bundan dolayı, vâzih olarak Bizanslıların cesaretini medih ve tebci etmek, onları şehirlerinin ve hıristiyanlık davasının ateşli müdafii olarak göstermek gayesini güden ve popüler bir mahiyet arzeden, çok ciddi bir kaynağa sahip olmuş bulunuyoruz. Müellif Lâtinlere karşı kin beslememektedir ve Giustiano, İmparatorun ısrarlı yalvarmalarına rağmen, diğer iki kaynakta olduğu gibi Bizanslıların davasına ihanet eden bir şahıs olarak gösterilmemiştir²⁶. Bilâkis o, İmparatorluk menfaatlerinin en mükemmel müdafileri sırasında zikredilmiştir.

İstanbul'dan kaçmaya muvaffak olan Grekler meyanında, Kırım'daki seyahatini ve Trabzon Komnenoslarının sığındıkları ve muhtemelen Palaiologoslarla²⁷ sıhriyet kesbettikleri²⁸ Tatar ülkesinde ki Mengup'ta bulunan Theodoros veya daha doğru olarak Theodorosların şatosu'nun vaziyetini manzum olarak tasvir eden rahip Mathaios'u da saymak lâzım mıdır? Belki evet. Hıristiyanların bu son melcei ancak 1476 tarihinde Osmanlıların eline geçti.

Bütün bunlardan başka bu menbain başka bir mümtaz vasfı olduğunu hesaba katmak icabeder: Bu da dinî istiklâlinin uğradığı son musibetler esnasında İstanbul halkının hissiyatını ifade ve irâe etmesidir.

* * *

²⁴ S. 300.

²⁵ S. 89.

²⁶ Krş, Kritobulos, s. 94.

²⁷ Moldavya prensi Stefan cel Mare'nin karısı Marya bunların soyundan gelmiştir. Onun bugüne kadar mahfuz kalan mezar örtüsü Palaiologos'ların monogramını taşımaktadır. Fakat bu devirde bütün sülâleler bir çok prenslerin şahsında birleşmiş bulunuyordu. Meselâ Marquis Théodore de Montfermat, Michael Palaiologos'un bir fermanında: «Komnenos, Dukas, Angelos ve Palaiologos» unvanını taşımaktadır (*Studi bizantini*, II, Roma 1927, s. 47).

²⁸ Mercati, *Studi bizantini*, II, Roma 1927, s. 21 ve dev.

METNİN TERCÜMESİ

I.

Istanbul'un kuruluşu hakkında

Bu hususta şöyle yazılmıştır :

Trakya'da büyük bir şehir kurmak tasavvurunda olan ve bunun yerini tayin hususunda anlayamayan Grekler müşrikâne kanunlarına göre Apollon'un fikrini sordular. O da kendilerine Trakya'da "*Körlerin şehri*," — Kalchedon sahrasına o vakit böyle denirdi — karşısında yepyeni bir şehir kurmalarını söyledi. Burada mevzubahs olan körler bu toprak parçasına (yani İstanbul'un bulunduğu mahalle) gelince hemen inşaata geçmeği akıllarına bile getirmeyerek karşıda bulunan bir kıyıya yöneldiler ve orada çıplak, kurak ve ıssız bir yerde şehirlerini kurdular. İşte bundan dolayı (yani İstanbul tarafının güzelliklerini görmemeleri sebebiyle) onlara "*Körler*," dendi.

Fakat bütün bu şeylerin uydurma olduğu malûmdur; hakikat sudur ki Glagiolis (?) ordularının dükü Byzas'ın Antheia adında bir kızı olmuş ve şehri kendisinin ve kızının adına göre adlandırmıştır: *Byz-Antheia*.

Şehir bu adı uzun müddet taşımıştır. O, Trakya'nın ve Greklerin diğer şehirleri arasında şerefli bir mevkie sahipti. Evvelâ, İsa doğmadan önce, 601 yıl Ispartalıların hâkimiyeti altında kaldı. Bu şehir âdeta Avrupa'nın bir kapısı, Avrupa'dan Asya'ya geçmek için bir köprü idi. Greklerin imparatoru Büyük Konstantinos, Allaha karşı olan dindarlığına ebedî bir nişane bırakmayı tasdim etmiş olmakla, Roma şehrini ve bütün İtalya'yı Papaya bırakarak Doğuya geldi ve yüksek tabakalardan pek çok sayıda İtalyanlarla birlikte *Byzanthea*'ya vasil oldu; bir çok binalar inşa ederek bunları *Byzanthea* şehri ile birleştirdi; bu şehrin kendi adına göre *Konstantinopolis* yani "*Konstantinos şehri*," olarak adlandırılmasını emretti.

Büyük tarihçi Baroniüs yazar ki Doğuda, Trakya'da *Byzanthea* şehrinin bulunduğu ve Karadeniz'in Akdeniz ile birleştiği bu mevki, havası sağlam ve insan hayatı için faydalı her şeye elverişli bir yer olduğu için Büyük İmparator Kostantinos'un hoşuna gittiği halde, o ebedî bir tebcile mazhar olmak üzere tesisini arzu ettiği, kendi adını taşıyacak şehri, vaktiyle meşhur *Troia* şehrinin

bulunduğu Phrygia'da vücuda getirmeği düşündü ve buraya çok miktarda taş ve güzel mermer sütunlar getirilerek mimarlar şehrin genişliğini, uzunluğunu ölçtüler, temelleri atmak üzere hendekler kazdılar. [107] Fakat Allahın iradesiyle rüzgâr, ölçme ipini kaldırdığı gibi deniz aşırı *Byzantheia*'ya götürdü. Sonra geceleyin bütün hazırlıkları sildi süpürdü; hendekler doldu; bu suretle işaretlenen yer seçilmez oldu. İmparator Konstantinos, şehrinin yerini Yedi Tepe üzerine işaretlerken elinde bir mızrak olduğu halde ölçü işi ile uğraşanları takip ediyordu. Boyarlar dediler ki: "İmparator efendimiz, işte bu kadar!.. Fakat İmparator şu cevabı verdi: "Ben önümde yürüyen durmadan duramam,,. Bunun üzerine İmparatorun önünde bir meleğin yürüdüğünün farkına vardılar. Sonra temeller kazılırken bir taşın altından bir yılan çıktı ; fakat bir kartal yılanın üzerine atılıp onu pençeleri arasına alarak göklere uçurdu. Fakat yılanın ısırması neticesinde kartal kuvvetten düşmüş olduğundan ikisi birden yere düştüler. Orada bulunanlar yılanı öldürerek kartalı kurtardılar. İmparator Konstantinos buna pek üzüldü; fakat boyarlar şu sözler ile onu teselli ettiler: "Üzülme imparator, çünkü kartal hıristiyanların, yılan ise müşriklerin imparatorluğunu temsil eder. Bir gün gelecek, müşrikler bu şehre hâkim olacaklar ve hıristiyanların mahvoldukları sanılacak; fakat hıristiyanlar kendilerini toplayarak müşrikleri yenecekler ve yeniden bu şehre sahip olacaklar.,,"

Ve eski Roma'nın güzelliğine gıpta eden İmparator şehrin tezini için gereken her şeyi Çarigrad'a gönderdi. Şehir süslemek için lâzım olan şeyleri topladı. Pek metin surların, yüksek sarayların, hayranlıkla seyre değer yapıların ve bunların şaşılacak yüksekliklerinin, hepsi kırmızı mermerden, kıymetli taşlardan yapılmış sütunların güzelliğinin şahadet ettiği üzere, Doğuda çok güzel ve değeri yüksek olan bütün şeyleri buraya yığıdı. Bu şehirde hayranlığa lâyık olmayan bir şey yoktu.

Bu şehirde, bugüne kadar kalan pek büyük bir kilise, yani Ayasofya kilisesi mevcuttur. Bu, Grek imparatoru Iustinianos tarafından yapılmış ve Allah için ibadete vakfedilmiş olup bugün dahi bu kiliseye Türkler "Sofya,, derler. Duvarlarının içi ve dışı beyaz ve kırmızı mermerle ve etrafını çeviren diğer duvarlar da başka nevi nâdir taşlarla kaplı olup hepsi fevkalâde büyük bir san'atla yerleştirilmiştir. Pek yüksek olan bu yapı bir çok

sütunlara istinad eder. Bu binanın genişliği ve uzunluğu hayranlığa şayandır; fakat bir tüfekten çıkan kurşun tepesine güç varabileceğinden yüksekliği bilinemez. Bu harikulâde Ayasofya kilisesi ve muhtevası için sarfedilmesi gerekmiş olan emek ve para miktarı hakkında Monembasia metropoliti Dorotheos şöyle şahadette bulunur¹:

[108] “İsa'nın tecessümünden 531 yıl sonra, Grek İmparatoru Iustinianos'un saltanatı zamanında at yarışlarında toplanmış olan büyük bir kalabalık arasında kavga çıkararak içlerinden pek çoğu öldü; bu acıklı hâdisede 35.000 kadar kimse kılıçların ucuna kurban gitti. Bundan dolayı İmparator çok üzüldü; yüreği parçalandı ve Allahın gazabını yatıştırmanın çaresini aramaya başladı. İçine bir düşünce sınıyordu: Büyük bir kilise yapmak. Bunun üzerine gecikmeden metbuu bulunan kıral ve senyörlere büyük mermer sütunlar ve kilisenin inşası için gerekli diğer her türlü malzemenin hazırlanması için emirler yazdı. Onlar da bu şeyleri toplayarak İmparatora yolladılar. O, bu yapı için lüzumlu olan şeyleri tam yedi buçuk senede topladı ve saltanatının on birinci yılında bu mukaddes kiliseye şu suretle başlandı: Patrik, İmparator ve bütün halk, hayat veren haç ve mukaddes tasvirleri alarak gündüzün saat birinde Ba'sü ba'de'l-mevt kilisesinden çıktılar ve dualardan sonra İmparator kendi eli ile bir taş aldı ve Allahtan yardım dileyerek ilk temel taşı koydu. Sonra duvarcılar yapıya devam ettiler. İmparator daha önce hayalen bir meleğin kendisine kilisenin eb'adını ve şeklini gösterdiğini görmüştü. Yapıcıların başında 100 kişi vardı ve hepsinin miktarı 10.000 kişiye varıyordu. Duvarcı başı olarak ta büyük ve pek bilgin bir mimar vardı. Bu suretle büyük, harikulâde ve her türlü sitayişe lâyık Ayasofya kilisesi, yere inmiş olan sema, yeni Sion, herkesin kayran kaldığı eser yapılmış oldu. Ve o bizim zamanımıza kadar, fakat Türk câmii olarak — heyhat, ne acıklı haber! — duragelmıştır. Bununla beraber o, ancak dıştan yana tamamlanmıştır. İmparator onun yapılması için bütün servetini harcamıştı ve servetinin bu ilâhî eseri bitirmeye imkân vermemiş olmasından dolayı müteessirdi. Fakat işçilerin çalışmasını seyrettiği esnada karşısına bir delikanlı geldi ve dedi ki: “İmparator efendimiz, niçin böyle kederli duruyorsun?„. İmparator ise: “Dev-

βιβλιον ιστορικόν (İki neşri vardır).

letimin bütün hazinesini harcadım ; artık hiç bir şeyim kalmadı ve işçilere çalışmalarına karşılık verecek bir şeyim olmadığına üzülüyorum,, dedi. Işıkla hâleli olan bu delikanlı ise büyük bir sevinçle şöyle cevap verdi: “Bunun için üzülme ; çünkü yarın bir çok atla biklikte voyvodanı gönderirsin ; ben Altınkapı’da bekler ve sana ihtiyacın olduğu kadar altın veririm,,.

“Fakat İmparator, aşırı sevincinden ötürü ona kim olduğunu, adını ve nereden geldiğini sormayı unutmuştu. Ertesi günü bu delikanlının tavsiye üzerine, Quaestor Basilides’i, Eparchios Theodoros’u ve Patrighios’u ve voyvodasını ve elli hademeyi ve yirmi atı elli parça torba ile yola çıkardı. Bunlar Altınkapı’ya yönelerek bu delikanlıyı at üstünde buldular. Onun tarafından yapılan davet üzerine hep beraber tribunal’e doğru gittiler. Ve bu yerde gözlerinin önünde çok güzel saraylar belirdi. Sonra o [109], atından inerek kendilerini hayran olunacak merdivenlerden geçirdi ve içinde halis altın bulunan bir odayı açtı. Delikanlı eline bir kürek alarak her bir torbaya iki centenier altın boşalttı ve sonra kendilerine: “Haydi bunu İmparator Iustinianos’a götürün,, dedi ve küreği bir yere sakladı. Boyarlar da altınları İmparatora götürdüler. İmparator ise bunu görünce şaşırıldı ve sevindi ; onlara: “Nereye gittiniz ? Bize bu kadar iyilik gösteren delikanlı kimdir?,, diye sordu. Boyarlar da İmparatora gittikleri sarayın yerini gösterdiler. İmparator bu delikanlının tekrar geleceğine zâhip olduysa da o bir daha görünmedi. İmparator onun bir türlü gelmediğini görünce saraylarına bir boyar gönderdi. Oraya giden boyar ne delikanlıyı, ne de saraylarını buldu ve dönüşünde İmparatora anlattı. İmparator bunu duyunca çok hayret etti ve bu delikanlının Allah tarafından gönderilmiş bir melek olduğunu anladı. Allaha şükrettikten sonra: “Allahın bana meleğini göndermiş olduğunu ve ne kadar büyük bir ihsanda bulunduğunu şimdi anladım. Gerçekten Allah, tasavvurlariyle insanı hayran bırakıyor,, dedi,,.

“ Kilisenin iç ve dış tarafında 300 sütun vardı ve her birinin bir başlığı olup kaideleri yaldızlanmış ve mukaddes yadigarlarla takdis edilmiş bulunuyordu,,.

“ İmparator, hayranlığı celbeden bu kiliseyi bitirince sevindi ve onu nasıl adlandıracağını düşündü. İlâhî bir melek vasıtasıyla ona bu mukaddes kilisenin Azfze Sofya’nın adı ile

takdis edilmesi bildirildi. İmparator buna çok sevinerek kiliseye bu adı verdi. Sonra mukaddes mihrabı da yapmak istedi ve usta adamlarla pek mâhir san'atkârlar çağırarak kendileriyle bunun ne şekilde yapılacağını kararlaştırdı. Onlar İmparatora bir fırında altın, gümüş, tunç ve elektronun birbirine karıştırılmasını ve buna cam, bir çok kıymetli taşlar, zümrütler, inciler ilâve edilmesini söylediler. Bütün bu malzeme toplandığında karıştırıp fırına koydular; buna kalay, magnit, akik ve 72 çeşide kadar diğer bir çok şeyler kattılar. Ateş bunları eritince bir halita meydana geldi ve İmparatorla başmimar, meleğin potadaki halitayı karıştırdığını gördüler. Sonra işçiler potayı çektiler ve içindekini bir kalıba dökerek bu kadar çok maddeden yapılmış olan ve çok güzel renklerle dolu bulunan mukaddes mihrabı elde ettiler. Her tarafını altın, gümüş ve kıymetli taşlarla süslediler. Bu mukaddes mihrabı kıymetli taşlarla bezenmiş 12 gümüş sütun üzerine koydular ve mukaddes şehitlerin yadigârları ile kudsileştirdiler. Mihrab ve etrafındaki şeyleri tutan kaide, mihrabın basamakları ve zemini, tamamiyle gümüşten yapıldı.,

“Ona bakıldığı vakit, gâh parlak, gâh beyaz, gâh safir gibi ve gâh parıldayan bir ışık gibi görünüyor ve bu, yapılmış olduğu maddelerin evsafından ileri geliyordu. Fakat söylenildiğine göre Venedikliler Çarigrad'ı yağma edip bu mukaddes mihrabı denizden götürürlerken gemi batmıştır. ,

“İmparator mihrabın etrafına şu sözleri hâkkettirdi : “Ancak sana borçlu olunan, senindir. Sana sunduğumuz şey budur, ey İsa. Justinianos ve Theodora. Gel onları kabul et, ey Allahın oğlu; tecessüm eden ve tarafımızdan tebcil edilen sen, bizi doğru mezhebimizde muhafaza et ve bize emanet bıraktığın mirasını kendi şerefine için çoğalt ve onu Allahın pek mukaddes validesi ve ilelebed bâkire Meryem'in duaları ile muhafaza et. ,

[110] “İmparator, kaideyi ve basamaklarını ve keza altın, gümüş ve kıymetli taşlar süslü va'z kürsüsünü, tamamiyle gümüşten yaptırdı. Bu va'z kürsüsünün üstüne, kıymetli taşlar kakılı altın bir topuz ve daha üstüne 100 libre ağırlığında altın bir haç koydu. Buraya Samiri'den getirtmiş olduğu ve İsa'nın Samirili kadınla konuştuğundan sonra üzerine oturmuş olduğu kuyu bileziğini de yerleştirdi. ,

Heyhat ! Bu ilâht ve ünlü kilise İsmaililerin bir câmisi

oldu. Ey Dünya, Allahın bu müsamahasını gör de içini çek.

Birinci Ayasofya kilisesi hakkındaki bu şeyler Çarigrad tarihini okumamış olanlar için yazılmıştır; bunu okuyacaklar onu gözleriyle görmüş gibi olacaklardır.

Vaktiyle bu şehirde diğer bir çok mukaddes kiliseler ve harikulâde haçlar mevcut olup bunlardan bazıları bugün de bâkîdir. Fakat öyle sanıyoruz ki hakim olan ilâhî adalet bir vakitler o kadar kudretli olan iki büyük imparatorluğu küçültmüştür: Evvelâ hoşnudsuzlukları ve katı yüreklilikleri sebebiyle Yahudilerin kini, sonra da gururları ve sâfiyetsizliklerinden dolayı Rumlarınkini. Nitekim bu cihet patrik ibadette bulunurken zâhir olmuş ve o da kendilerine " Hakikatı anlamaktan âciz güruh „ diyerek tahkirde bulunmuştu. Bu suretle Allah bu iki milleti, bugüne gelinceye kadar, iyi hareketlerle dolu bir hayat istikametinde sonradan doğmuş olanlara ibret olsun diye, dünyanın her tarafına dağıtmıştır.

Bütün bunlar Greklere bir ceza olarak yazılmıştır.

Fakat daha yukarılarda Çarigrad'tan ve İmparator Konstantinos'un saltanatı sırasında tesbit edilen şeylerden, Grekler ve hattâ Türkler hakkında kendi kitaplarında bulunan hususattan bir kere bahsedilmiş olmakla bu tarihe kehânetleri ihtiva eden ve hikmet meraklılarına mahsus olmak üzere Grekçeye tercüme edilmiş olan mektupların ilâvesi zarurî görülmüştür ki onlar da şunlardır :

(Kehanet eksiktir).

* * *

II.

Sultanların sekizincisi diye de adlandırılan Türk imparatoru İkinci Mehmed tarafından Milâdî 1453 yılında fethedilmiş bulunan, bir adı da Konstantinopolis olan ve keza Yeni Roma denilen pek ünlü Çarigrad şehrinin zapt ve teshiri hakkında

Türklerin sultanı İkinci Mehmed, babası olan Murad, Bithynia bölgesinde *Bourastre* (Bursa) şehrinde ölüp [111] lâıyk olduğu şekilde defnedildikten sonra, onun yerine hükümdar seçildi. İlk

önce babasından üzerine kalan ve henüz neticelenmemiş bulunan Karaman kralı (beyi) ile olan muharebelere devam etti ve onu yenerek kendisine tabi kıldı. Sonra alelâde şeylerle iktifa etmek istemediğinden düşüncesini daha yüksek amaçlara yöneltti. O, Grek imparatorluğunu tamamiyle ele geçirmek ve Çarigrad'a sahip olmak yolunu araştırıyor ve bu arada Manuel'in oğlu İmparator Konstantinos Palaiologos ile — daha önce kardeşi Ioannis tarafından aktedilmiş buluan — sulh halini de kale almıyordu. Hıristiyanlar arasında hüküm süren uyuşmazlık onun cesaretini arttırıyordu. Çünkü onlardan bahsedilirken denebilirdi ki, görebilirken görmediler, işitebilirken işitmediler ve böylece Doğuda ünlü Greklerinki gibi bir imparatorluğun çökmesine seyirci kaldılar ve bu âkibeti vaktiyle önlemek ve bir yardımda bulunmak istemediler. Gerçekten Grekler de öyle çılgın bir hale gelmişlerdi ki kendi müdafaaları ve bütün varlarını, yoklarını olduğu gibi karılarının ve çocuklarının da hürriyetini korumak için her hangi bir şey sarfetmektense servetleri ile birlikte mahvolmayı tercih ettiler.

Fakat Allah istedikten sonra kul yardımının boş olduğuna göre ben neye bunları söylüyorum? Çünkü halkın günâhları ilâhî merhametin zıddına gitmiş olmakla bu devirde Grek imparatorları ve boyarları arasında büyük bir ihtilâf baş göstermişti.

Halbuki Türk sultanı Mehmed bütün Trakya'yı hâkimiyeti altına aldığından Çarigrad'a da sahip olmaktan başka bir arzusu kalmamıştı. Ve ilk öne Boğaziçine gelerek Trakya denizi yakınında ve Çarigrad'an az bir mesafede bulunan Prokonnesos'da kabil olduğu kadar tez elden bir hisar kurulmasını emretti. Bir çok tekne ve kadirgayı, askerler ve toplarla birlikte denize çıkararak Greklerin denizde sefer etmelerine müsaade etmedi. İmparator Konstantinos Mehmed'in işi bu yola döktüğünü görerek pek üzüldü. Hakikati anlamak ve barışı sağlaştırmak üzere Mehmed'e elçiler gönderdi. Fakat Mehmed, elçiyi bir netice alma geri gönderdi ve Çarigrad'ı kuşatmaya hazırlandı. İmparator ve tekmil halk bundan pek korkuya düştü; çünkü onların Mehmed'e karşı durabilecek bir orduları yoktu. Ayrıca İmparatorun kardeşleri orada bulunmadığından Lâtin bölgelerine, papa ve diğer hükümetlere göz yaşları ile yardım rica etmek üzere baş vurdular. İmparator Konstantinos da bizzat Mora'ya, kardeşlerine, yardım istemek üzere adam yolladı. Fakat Lâtinler Grek-

lerin ricalarını dinlemek istemediler. Onlar tersine olarak Greklerin mahvolmalarını arzu ediyorlardı. Zira Fransızlar ve İtalyanlar çoktan beri İstanbul'u almanın çaresine bakıyorlardı ve bundan dolayı onlara yardım etmeyerek şöyle dediler: "Bırakalım Türkler Çarigrad'ı alsın. Sonra biz onu Türklerden kendi hesabımıza geri alalım,". [112] Kimsenin, Greklere karşı sebepsiz harekete geçtiler dememesi için böyle düşünüyorlardı. Ah ne utanılacak şey! Bu deliler anlamıyorlardı ki Hellada yani Grek imparatorluğu bir yok edilirse kendi hâkimiyetleri de yok olacaktır.

Böylece İmparator Konstantinos onlardan yardım görmeden yalnız kendi adamları ile Hilkat-i âlemin 6953 ve Milâdın 1453 üncü yılı aralık ayında büyük bir korku içinde şehre kapandı.

Türklerin sultanı Mehmed bir çok ordular toplayarak ve karadan ve denizden harikulâde ve müthiş bir harbe girişerek Çarigrad önlerine geldi.

Ve evvelâ münâdiler ile bütün orduya, şehiri aldığı takdirde orada bulacakları hazineleri kendilerine vereceğini ilân etti. Bu suretle onları teşçi etti. Onlar da döğüşmeye başladılar. Ve o daha başlangıçta şehrinkilerden daha yüksek olmak üzere tahta kuleler inşasını ve hendekler kazılmasını emretti. Ve şehire denizden yardım gelmemesi için *Pera* denen yerden *Galata*'ya kadar büyük bir köprü yaptılar. Sultan toprak altında lâğımlar açılmasını da emretti.

Fakat İmparator Konstantinos kendisine hiç bir taraftan yardım gelmediğini görünce bütün ümidini yalnız Allaha bağlamıştı. Ve elinden geldiği kadar Türklere karşı koyuyor ve çıkışlar yaparak onlarla döğüşüyor ve surları topa tutmalarına meydan vermiyordu. Fakat onları defedemiyordu; çünkü Türklerin kuvveti pek fazla idi; o derecede ki bir hıristiyan bin kâfir ile döğüşmek mecburiyetinde idi. Böylece Türkler, hiç bir kimsenin hiç bir taraftan şehrin imdadına gelmesine imkân vermiyecek surette, Galata sitesini de kuşattılar.

Ve İmparator ve İmparatoriçe, sinodu ile birlikte patrik ve erkekler, kadınlar ve küçük çocuklar, yani, tekmi halk perhiz ve ibadetlerle gururlarını kırıyorlar ve mukaddes kiliseye koşuşup Allaha dua ediyorlardı. İmparator durmadan askerlerini gayrete getirirken Allahtan da ümidini kesmiyordu. Voyvodalara şehrin duvarlarını, kulelerini ve kapılarını askerlere taksim etmelerini ve

onların hücumu geçeceklerini bildiği tarafta da askeri ve halkı toplamak üzere kuleler ve çanlar konmasını emretti. Ve herkese yerini müdafaa etmesini ve Türkler ile artık surdan dışarı çıkmadan döğüşülmesi emretti. Ve şehrin surları her ne kadar güzellikleri ve yükseklikleri itibariyle bütün dünyada ünlü ve meşhur idiyse de Grek imparatorunun kayıtsızlığı sebebiyle ihmal edilmiş ve bakılmamış olduklarından çok zayıf düşmüşlerdi.

Fakat bütün hazırlıklarını bitirmiş olan Türkler şehre cephe-den hücumu geçmeği tasarladılar. Ve 12 Şubatta bütün Türklerin bütün gün oruç tutmaları emredildi. (Fakat geceleyin kendilerine ziyafet çekiyorlardı). Ve sanki birbirlerini bir daha görmekten ümitlerini kesmişler gibi kucaklaşıyorlardı. Sonra şehri her taraftan aynı zamanda topa tutmaya ve şehir içindekiler ile arka arkaya 13 gün müddetle döğüşmeye başladılar; sonra hücumu geçmeye hazırlandılar.

[113] Fakat şehirdekiler Türklerle çok şiddetle döğüşüyorlardı. Muhasaranın ondördüncü günü 28 Şubatta tutmaya mecbur oldukları kâfirane oruçlarından (sahur) sonra fecirden önce murdar namazlarını kıldılar ve her cinsten harp boruları çalmaya başladılar. Ve çok miktarda top yığarak şehri bombardıman etmeğe koyuldular. Ve binlerce ok yağdırdılar; o derecede ki müdafiler şehrin setleri üzerinde duramayarak kaçtılar ve Türklerin surlar üzerine çıkmasını beklemeye başladılar. Fakat diğer bir kısım muharipler kalabalık Türkleri püskürttüler. Türkler setlerden bütün askerleri koğmuş olmakla avaz avaz bağırarak ve uluyarak bir kısmı istihkâm sepetlerini, diğer kısmı başka nevi silâhlar ve her çeşit harp âletleri taşıyarak ve şehri tek bir hücumda alabileceklerini umarak her taraftan hücum ettiler. Fakat setlere koşan şekerdekiler Greklerin yanında şiddetle döğüşüyordu.

Ve İmparator şehri dolaşarak askerleri Allahın yardımını va'd ederek teşcie çalışıyordu. Ahalinin toplanması için şehrin bütün çanlarının çalınmasını emretti; fakat Türkler büyük çanın sesini duyunca her çeşit boru sesi ile bunu bastırmaya kalktılar. Ve o vakit büyük ve müthiş bir muharebe oldu; öyle ki, çan uğultuları ve her iki taraftan gelen top ve tüfek gürlemeleri ile kulak korkunç semaî yıldırımları işitiyormuş gibi oluyordu. Keza erkeklerin sesleri ve nâraları ve bütün şehirdeki kadın ve çocukların feryad-ü figanı ile yer sarsılıyor gibi oluyor ve yekdigere söylenen sözler

işitilmiyordu. Ve her iki taraftaki top ve tüfeklerin kalın dumanları artık insanların birbirini göremeyecek ve kiminle döğüşüldüğü farkedilmeyecek derecede bütün şehri kaplamıştı. Bu duman yüzünden bir çokları tıkanıyor ve ölü gibi yere düşüyordu. Ahali birbirinin elinden tutmuş olduğu halde her tarafta bir kesişmedir gidiyordu.

Ve bu müthiş muharebe ve katliâm, karanlık gece orduları birbirinden ayırınca kadar, bütün gün devam etti. Ve böylece Türkler ölülerini bırakarak ordugâhlarına doğru çekildiler; ahali ise pek fazla yorgunluktan ölü gibi yere yıkıldı. Ve surlar üzerinde yalnız nöbetçiler kaldı; fakat ertesi gün İmparator ölülerin toplanıp gömülmesini emretti. Filvaki büyük Grek boyarlarından 1750, Almanlar ve Ermeniler arasından da 700 kadar ölü vardı. Sonra İmparator ve boyarları askerleri görmek üzere şehrin surlarına yöneldiler. Bunlar yorgunluktan bitkin bir halde, ölü gibi uyumakta olduklarından hiç bir ses işitilmiyordu. Sonra İmparator setlerin tepesinden bakarak hendeklerin Türk ölüleri ile dolmuş olduğunu gördü. Keza deniz kıyısında da muazzam kâfir ölüsü yığınları vardı. Ve bunlar sayılınca 14.000 kişi oldukları anlaşıldı. Ve İmparator adamlarına (114) bütün Türk lâğımlarını, şehri bombardıman etmeye yaramış olup duvarlar üzerinde kalmış olan harp vasıtalarını yakmalarını emretti. Sonra, patrik ve bütün hey'etle birlikte Allaha teşekkür etmek için Büyük kilise'ye gitti. Bu esnada, ordusunda bu kadar ölü gördükten sonra büyük bir dehşet içinde kalan Sultan Mehmed'in şehirden kaçarak uzaklaştığını aklından geçiriyordu.

Fakat bu müthiş yırtıcı hayvan bizimle harp etmeye devam ediyordu. Ölülerin çokluğundan ürkmüyordu. Böylece ertesi gün ölen askerlerini tesbit etti ve bunların pek çok miktarda olduğunu öğrenince taşınmaları için çok sayıda asker gönderdi. Ve imparator şehrin hendeklerinin bu cesetlerden temizlenmesine mâni olunmamasını emretti. Ve böylece Türkler bu cesetleri alarak yaktılar. Fakat İmparator Mehmed adamları arasındaki bu kadar zâiyatı gördüğü halde işine ara vermedi; bilâkis ordu kumandanlarını çağırarak onlara bütün top ve tüfeklerin şehrin duvarlarına ateş etmeleri ve orduların şehir halkını bir an rahat bırakmamak üzere fasılasız döğüşmeleri için emir verdi.

Fakat, Mehmed'in fikrini değiştirmediğini ve durmadan kuvvetlendiğini gören İmparator Konstantinos, Mora'ya, Venedik'e ve bütün bölgelere, keza kardeşlerine yardım istemek üzere karadan ve denizden adamlar gönderdi. Fakat onlar yardım göndermediler. Zira kardeşleri komşu milletler ile harp halinde bulduklarından yeni düşmanlar edinmek istemiyorlardı. Ve elçiler netice alamadan geri döndüler. Yalnız Giustiniano adında Cenevizli bir voyvoda (Grek tarihine göre, Ceneve şhrinden neş'et eden bir Cenevizli)², iki gemi ve iki kayıkla yanında 600 şövalye olduğu halde Çarigrad'a imdad götürmeye gitti. Onlar Türk orduları arasından kendilerine bir yol açarak sağ selmet Çarigrad duvarlarına vardılar. Ve İmparator Konstantinos onları görünce pek sevindi; Giustiniano'yu iyi ve mahir bir şövalye olarak kabul ile kendisine ve askerlerine iltifatta bulundu.

Bu adam İmparator'dan şhrin duvarlarının en zayıf bulunduğu yerin mdafaasının kendisine tevdi edilmesini istedi. İmparator buna muvafakat ederek ona kendi askerlerinden de verdi; o suretle ki yanında Türklere karşı pek büyük bir cesaretle dgşen 2.000 kişi bulunuyordu. Türkler dayanamıyorlar ve onun bulunduğu yerden kaçıyorlardı. Ve o kendisine emanet edilen kesimi müdafa ile iktifa etmiyerek şhrin bütün duvarlarını bir ucundan öteki ucuna kadar teftiş ediyor, kendilerine yardım edeceğinden dolayı, bütün ümitlerini Allaha bağlamalarını söyliyerek ve kuvvet, cesaret telkin ederek askerleri teşi ediyordu. Ve cesaretinden dolayı herkes onu sevip sözünü dinliyordu.

Fakat Türkler şehir halkından olan askerlere gece gündüz, ara vermeksizin her taraftan hücum ediyorlardı. Zira Trklilerin mevcudu fazla idi. Bu büyük hücumdan 30 gün sonra Trkleryeniden toplar, tüfekler ve bütün harp âletleri yığmış oldukları halde şhri her taraftan bombardıman ediyorlardı. Onların çok büyük iki tane topu vardı. Bu toplardan birinin güllesi [115] bir adamın beline kadar ve diğerinki ise dizine kadar gelirdi. Ve bu toplarla şhri Giustiniano'ca müdafa edilen kesim tarafından bombardımana başladılar. Çünkü bu taraftaki duvarlar alçak ve haraptı.

² Krş. yukarıda s. 110, st. 24-25: «Ceneve şhrinden neş'et eden bir Cenevizli'nin Grekçe tarihi»! Bir çok noktalarda I o r g a 'nın mukaddimede söyledikleri ile metin arasında bu gibi ayrılıklar görülmektedir [Mtre].

Ve onların topları ile bombardıman edilen bu duvar sallanmaya başladı. Sonra yeniden bombardıman edildiğinden parçalandı ve tepesinden altı dirsek yüksekliğinde bir kısım yere düştü.

Ve gece olduğundan dolayı dögüşe ara verildi. Giustiniano geceleyin gedigin tamir edilmesini emretti. Ve ahali içeride ahşap diğer bir set meydana getirerek onu toprakla doldurdu. Ertesi günü Türkler aynı yeri çok miktarda topla tekrar bombardımana başladılar. Ve duvarı temeline kadar tahrip etmek için büyük toplarını kullandılar. Fakat gülleler çok yüksekte gittiğinden dolayı duvarın yalnız tepe kısmı parçalanıyor ve kilise duvarına isabet ederek yıkıyordu. Sonra onlar bombardıman için en büyük toplarını hazırlamaya başladılar. Fakat bu büyük Türk topu, Giustiniano'nun ateşlediği topun mermisi tam ağzına isabet ettiğinden dolayı, tamamiyle tahrip edildi. Ve Sultan Mehmed buna pek kızdı. Ve büyük bir hiddetle Türklere bağırıp çağırma-ya başladı ve onlara şehri tahrip etmelerini emretti.

Ve bütün ordular koşuştular. Ve şehrin gerek karadan, gerekse denizden alınması lâzım geldiğini bütün kuvvetleri ile bağırarak söylemeğe başladılar. Şehrin sakinleri duvarlar üzerine atılarak topları ile Türkleri pek sert bir surette dövüyorlardı. Onlar çok miktarda Türkü öldürdüler. Kiliselerde dua eden patrikten ve onun mukaddes meclisinden başka bütün halk dövüşmek için çıkmıştı. Fakat İmparator ve boyarları duvarlar boyunca giderek askerleri teşci ediyorlardı. K o n s t a n t i n o s şehrin bütün çanlarının çalınmasını emretti. Kilise çanlarını işitmiş olan halk şevke geldi. Onlar Türklerle pek sert bir surette dögüşüyorlardı. Her iki ordunun pervasızlığını hangi dil anlatabilirdi? Sultan adamlarını dögüşe teşvik için pek çok gayrette bulunuyordu. Bir kısmına zengin mükâfatlar, diğer bir kısmına yüksek mevkiler vâdederken bazı-larının da zorla dögüşe sevk edilmesi lâzım geliyordu. Ve bu suretle Türkler takviye bulmuş olmakla binlerce top ve tüfikle bombardıman ediyorlar, duvarlara tırmanıyorlar ve kapılara dayanarak kırmak istiyorlardı. Grekler de şiddetle Türklere karşı koyuyorlardı. Ve her tarafta büyük bir ölü yığını bulunuyor; keza muhtelif surette ölen Grekler yerlerde yatıyorlardı. Ordulardaki askerler her tarafa yere düşüyorlardı; Türkler ve pek çok sayıda olan Grekler duvarların tepesinden demetler gibi serpiyorlardı.

Şehirde kandan iki nehir aktı. Ve hendekler insan vücutları ile doldu. Öyle ki askerler bunların üzerinde merdiven basamaklarında imiş gibi duvara çıkıyorlardı. Bu döğüş o kadar müthiş ve yıldırıcı idi ki Galata deresinin döküldüğü körfez kanla boyanmıştı. Ve eğer gece onları sarıp herc ü merci bırakmaya zorlamış olsaydı şehir kat'î olarak elden çıkmış olurdu. Çünkü şehrin sâkinleri o derecede yorgundular ki ölü gibi yere düşüyorlardı. [116] Ve gece onları birbirinden ayırmış olduğundan Türkler siperlerine döndüler. Şehir ahâlisinin her biri de olduğu yere uzandı ve bu gece esnasında her iki tarafın yaralılarının inilti ve ahlardan başka hiçbir ses işitilmedi.

Ertesi gün İmparator ölen hıristiyan askerlerinin gömülmesini ve Ermenilerin ve diğer yabancı milletlerin 5.700 kişi kadar olan ölülerinin toplanmasını emretti. Fakat Giustiniano diğer boyarlar ile birlikte şehrin duvarları boyunca gidip kâfir Türk cesetlerini saydılar. Ve İmparatora ve patriğe muhtemel olarak 35.000 Türk ölüsü olabileceğini söylediler.

Fakat İmparator, askerlerinin ölümü karşısında acı acı ağlıyor, herhangi bir taraftan imdat geleceğini hiç ummuyordu. Ve patrik ve boyarlar İmparatoru teselli ediyorlardı. Hep beraber Büyük kilise'ye giderek bütün gece Allaha dua ettiler.

Fakat Sultan Mehmed ölülerinin cesetlerini toplatmak istemedi; onları topları ile şehrin içine atmak tasavvurunda bulundu. Böylece orada taaffün ederek pis kokularını ahali arasına yaya-caklardı. Fakat ona şehrin genişliğinden dolayı ahâlinin bundan rahatsız olmayacağı söylendi. Bunun üzerine askerlerinin cesedlerini toplayıp yakmaya gönderdi.

Fakat ertesi gün Sultan Mehmed askerlerine şehri bombardımana başlamalarını emretti. Ve büyük topu daha mües-sir olacak şekilde tamir ettirdi. Ve Giustiniano bunu görerek patriğin yanına gitti. Onlar boyarlar ile birlikte İmparatorun huzuruna çıktılar. Bir meclis kurarak şöyle dediler: "İmparator efendimiz, görüyoruz ki düşmanımız Mehmed işine ara vermemekte, bilâkis daha çetin bir döğüşe hazırlanmaktadır. Hiç bir yerden yardım gelmediğinden bu hazırlıklar ikmal edildiği zaman ne yapacağız? Binaenaleyh İmparatorumuz olan sen, daha uygun bir yere gitmek üzere şehri terketmelisin; bunu öğrenen kardeşlerin ve di-

ğer komşu milletler sana yardıma gelecekler ve düşmanımız Mehmed korkarak şehrin önünden kaçacaktır.,,

Fakat İmparator göz yaş dökerek sustu ve uzun müddet hiç bir söz söylemedi. Nihayet şöyle cevap verdi: "Bu öğütten dolayı sizlere teşekkür ederim. Zira faydalı olabilir. Fakat bunu nasıl yapabilir ve ilâhî kilisenin rahiplerini ve imparatorluğu ve bütün halkı bu kadar büyük bir ızdırıp içinde nasıl bırakabilirim? Bana ne denirse densin bunu yapmayarak sizinle beraber ölmeyi tercih ederim.,, Ve patrik ve boyarlar halkın işitmemesi için konuşmayı ve ağlamayı bıraktılar.

Ve İmparator yardım istemek üzere Mora'ya ve keza diğer adalara yeniden adam gönderdi.

Fakat Türkler durmadan şehri bombardıman ediyor ve ahali de gece gündüz Türklerle dögüşüyordu. Bir kısmı geceleyin siperlerden çıkıyor [117] ve kırlarda büyük hendekler ve çukurlar kazarak içine barut dolu bir çok kaplar koyuyorlardı. Sonra surlar üzerinde zift ve top barutu fıçılarını hazırladılar. Bu suretle durmadan arka arkaya 23 gün dögüştüler.

Sonra Mehmed büyük topun getirilmesini emretti. Fakat ilk atımda top parça parça oldu; Sultan buna pek ziyade kızdı ve gazapla toprak dolu bir çok sepetin getirilmesini bağıra bağıra emretti. Aynı zamanda şehri bombardıman edebilmek için siperleri doldurmak isteyerek çok miktarda odun da getirdiler. Hendekleri doldurmak üzere pek çok Türk geldiğinden Grekler evvelce hazırladıkları barut fıçılarını usulca ateşleyiverdiler. O zaman müthiş bir yıldırım gürültüsü işitildi. Ve toprak, odunlarla ve Türklerle birlikte göklere fırladı. Bu yıldırım gürültüsü ve musîbet, ayrıca Türklerin acı iniltileri işitilince dehşet içinde kalınmıştı. Öyle ki her iki ordu, Türkler de, Grekler de kaçarak bu yerden uzaklaştılar. Türklerin bir kısmı şehrin tâ içine, diğer bir kısmı da hendeklere olmak üzere setlerden düşüyorlardı. Bu hendekler Türk ölüleri ile doldu. Ve o gün şehir bu hud'a ile tehlikeden kurtulmuş oldu. Fakat Sultan Mehmed ve boyarları uzakta durarak bütün bu insan cesetlerine bakıyorlar ve büyük bir dehşete kapılmış olarak ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Onun orduları da büyük bir dehşet içinde idi ve Grekler şehirden çıkarak ölüler arasında yatan Türkleri öldürdüler. Ve bütün yaralıları toplayarak diri diri yakarak helâk ettiler. Ve İmpa-

rator Konstantinos ve patrik ve bütün halk, Türklerin şehri bombardıman etmekten vazgeçeceklerini düşünerek seviniyor ve kiliselerde Allaha teşekkürde bulunuyorlardı. Keza adamları ile günlerce müşaverede bulunan Sultan Mehmed şehirden uzaklaşmayı tasarladı. Çünkü deniz yolu tekrar açılmış bulunduğundan şehre her taraftan yardım geleceğini düşünüyordu.

İmparator, patrik ve müşavirleri ile bir meclis akdetti. Fakat, Türklerin tekrar muharebeye başlamak hususunda bu kadar uzun zaman gecikmelerinin şehri yeniden bombardımana hazırlanmalarından ileri geldiği düşünüldüğünden, bu müşavere pek kötü idi. Ve onlar sulhan söz açmak üzere elçilerini Sultan Mehmed'e gönderdiler. Çok kurnaz olan Sultan Mehmed bunu işitince pek sevindi; zira şehirdekilerin son derece sıkıştıklarından dolayı sulh istediklerini anladı. Ve elçilere şöyle dedi: "Ben sulhu ancak şu şartlarla kabul ederim: İmparator ve keza patrik ve istedikleri takdirde şehirde ikamet edenler Mora'ya gitsinler; onlara hiç bir hakarete bulunulmayacaktır. Bana şehri bomboş olarak bıraksınlar. Bu suretle ben onlarla ebedî bir sulh yaparım ve ne Mora'ya, ne de Adalarına asla girmem. Şehirden ayrılmak istemeyenler orada benim hâkimiyetimin altında kaygusuzca kalabilirler. "

Bu husus İmparatora ve patrikle bütün halka söylenince yürekten bir ah çektiler. Ve ellerini göğe doğru kaldırarak [118] Allaktan merhamet dilediler ve düşmana elçi gönderdiklerine pişman olarak yeniden muharebeye hazırlandılar.

Ve üç gün sonunda Pâdişaha büyük topun yeniden tamir edilmiş olduğu söylendi. Bunun üzerine tecrübe edilmesini emretti ve askerlerine şehri bombardıman ettirdi. Ve iş Allahın izni ile Greklerin günahlarının kefareti ve evvelce bu şehir hakkında söylediğim şeylerin ve büyük İmparator Konstantinos'un saltanatı sırasında bildirilen kehanetlerin gerçekleşmesi için husûl buldu.

Ve Sultan Mehmed Mayısın yedinci gününde ordularına şehri evvelki yerden bombardıman etmelerini emretti. Ve onlar üç gün müddetle topla bombardımanda bulundular. Ve büyük top da ateş ettiğinden duvar yerle bir oldu ve bir çok Türk şehre girdi. Fakat şehir halkı şiddetli bir mukavemet gösterdi ve müdhiş bir boğuşma oldu. Her iki ordunun pervasızlığını görmek ürkütücü bir

şeydi. Sonra akşam olunca Türkler bu yeri Greklerin tamir ve yeniden inşa edememeleri için bütün gece topları ile bombardıman ettiler. Ve ertesi gün Türkler suru yerle bir edinceye kadar büyük topları ile tekrar bombardımana başladılar. Ve bir çok Türk şehre girdi. Fakat Grekler karşı koyuyorlar ve onlarla müthiş bir surette vahşî hayvanlar gibi uluyarak kılıç kılıca çarpışıyorlardı ve şüphesiz buradaki gibi bir insan ölümü görmek korkunç bir şeydi. Sonra Giustiniano bir çok asker toplamış olduğu halde Türklerin üstüne atıldı ve onları setler üzerinden koğarak hendekleri Türk cesetleri ile doldurdu. Fakat Greklerle döğüşmekte olan Amurat (Murad) adında iri yarı bir paşa Giustiniano'ya kadar sokularak vuruşmaya başladı. O, Giustiniano'nun hakkından gelmek üzere idi; bir Grek boyarı bunu görerek Amurat'ın ayağını bir orakla biçti. Ve bu yüzden Amurat öldü. Sonra Doğu voyvodası (Anadolu beylerbeyi) Flambulario Mustafa ve askerleri ile birlikte Amar Bey (Umur Bey) Greklere hücum ettiler. Ve Greklerin voyvodası Rancaveiu gelinceye kadar büyük bir kıtal oldu. Rancaveiu, Türkleri Amar Bey tarafına kadar sürdü. Bu adam Rancaveiu'nun Türkleri müthiş bir surette biçtiğini görerek yalnızlık ona yöneldi. Ve Rancaveiu kılıcını iki eli ile tutarak Amar Bey'i ikiye biçti. Fakat Türkler Rancaveiu'nun etrafını çevirerek onu parça parça ettiler. Bunun üzerine Grekler şehre kaçtılar. Bütün halk Rancaveiu için ağlıyordu; çünkü o büyük bir şövalye idi.

Ve akşam olunca ordular birbirinden ayrıldı ve Grekler surda açılan gediğin karşısına yüksek bir kule inşa ederek bir çok top yerleştirdiler. Ertesi günü Türkler duvarın tamir edilmediğini görerek bu yandan sürü sürü girdiler. Türkler döğüştüğçe Grekler zayıf düşüyor ve püskürtülüyorlardı. Onlar yeniden bir araya gelmiş olduğundan Grekler bir çok defa topla ateş ederek çok sayıda Türkü öldürdüler. [119] Ve Voyvoda Palaiologos pek çok askerle şehirden çıktı. Onlar şiddetle Türklere hücum ettiler ve pek gaddarâne bir surette doğradılar. Sonra Doğu voyvodası Mustafa, Grekleri dağıttı. Bu suretle teşci edilen Türkler Greklerin hakkından geliyorlardı. Ve şehrin duvarlarının elden çıkmasına az bir şey kalmıştı.

Ve o vakit Voyvoda Theodoros, Giustiniano ile birleşerek Greklerin imdadına yetişti ve büyük bir katliâm vukua geldi.

Fakat galip gelen Türkler şehre giriyorlardı ve İmparator yüksek müşavirler ve voyvodalarla Büyük kilise'nin revakı altında durmuş olduğu halde düşmanların umumî hücumu hakkında müzakerede bulunuyordu. Ve şöyle diyordu: "Bakın, Türklerle uzun müddet çarpıştıktan sonra aramızda ölenler ne kadar çok oldu ve bu artık çok ağır bir şey olacaktır; hepimiz helâk olacağız ve onlar şehrimizi alacaklar. Daha iyisi en namlı kahramanlarımızla kütle halinde çok uygun bir yerde toplanalım ve oradan geceleyin Allahın yardımı ile onlara ansızın hücum edelim. Bu suretle ya ilâhî kilise için ölmüş olur veya düşmanlardan kurtulmuş oluruz."

İmparatorun kahramanlığının ne kadar büyük olduğunu bilen bir çok kimseler bu kararı benimsediler; fakat Archiduc (!) ve Eparchios Nikolaos bir müddet sustuktan sonra şöyle dediler: "İşte beş ay oluyor ki Türklere karşı savaşıyor ve ilâhî yardımı diliyoruz. Ve onun mukaddes irâdesi yine bunun gibi olursa daha beş ay savaşabiliriz; fakat eğer ilâhî yardımdan mahrum kalırsak hepimiz bir saat içinde helâk olabilir ve şehri kaybedebiliriz."

Fakat Büyük Domestikos ve Büyük Logothetos ve diğer bir çok müşavirler İmparatorun, yanına lüzumlu gördüğü kadar adam alarak şehirden çıkmasını ve diğerlerinin şehri müdafaa etmek üzere kalarak Türklerin buraya bu kadar cür'etkârane hücum etmelerine meydan vermemesini istiyorlardı; o vakit İmparator şehirden uzakta icabeden şeyi yapardı ve onun sesini duyan hıristiyanlar büyük kütleler halinde etrafında toplanırlardı.

Bu anda İmparator, Türklerin setler üzerine çıktığını ve şehir halkına galebe çalmakta olduğunu öğrendi.

Ve İmparator boyarlarla ve seçme askerleri ile hemen ileri atıldı ve kaçmakta olan bir çok şehirliye rastlayınca onları vura vura geri döndürdü. Giustiniano boyarlar ve diğer bir çok kimseler ile birlikte şehrin içinde Türklerle çarpışmaya devam ediyordu. Zira siperler kazmış olan pek çok Türk, mâniaları aşarak şehre giriyordu. Bunun üzerine bütün voyvodalar Giustiniano ile birleşerek ve mertçe hücum ederek onları şehrin duvarlarına kadar sürdüler. Bununla beraber fazla miktarda Türk şehre girmiş olduğundan Greklere galebe çaldılar. Eğer İmparator onların imdadına yetişmemiş olsa idi az daha şehir mahvolacaktı. Fakat İmparator seçme askerleri ile yalın kılıç Türklere hücum etti. Ve

bu ortodoks imparatorunun Türklerle mücadelesini ve kuvvetle kılıç çalışını görmek müthiş bir şeydi. [120] Çünkü bir kısım Türkler tamamıyla ikiye biçilmiş, diğer bir kısmı da baştan atın eğerine kadar ikiye kesilmiş bulunuyordu. Fakat Türkler yeniden toplanarak bu kuvvetlerin karşısına çıkıyorlar ve ona karşı her çeşit silâh atıyorlardı.

Halbuki Mukaddes kitabın dediği gibi savaşlarda zafer ve imparatorların felâketleri Allahın irâdesi olma'dan husûl bulamayacağından Konstantinos'a attıkları bütün silâhlar onun etrafından geçerek kendisine hiç bir zarar vermiyordu. Bu suretle Türkler İmparatorun ve diğer boyarların kahramanlıkları ile boy ölçüşemiyerek duvarda açılmış olan gediğe doğru kaçtılar. Ve buraya dalarken Grekler tarafından katliâma uğradılar. Öyle ki gece olurken Türkler şehrin önünden kaçtılar. Ve ertesi günü Eparchios Nikolaos Türk ölülerinin düşmanları tedhiş etmek üzere şehirden dışarı atılmasını emretti. Ve sonradan Türkler tarafından yakılmış olan 16.000 ölü bulundu.

Eparchios bozulan duvarın tamir edilmesini de emretti. O düşmanların kaçacağını düşünüyordu.

Halbuki Mehmed bu fikirde değildi. Bilâkis adamları ile danışarak şöyle dedi: "Bu boyarların cür'etkâr kesildiklerini görüyoruz. Ve bu halde onlarla döğüşerek haklarından gelemeyeceğiz. Çünkü fazla miktarda askerin gedikten içeri girebilmesi imkânsızdır. Öyle ki bize nazaran kazançlı çıkıyorlar. Bu halde umumî hücumda bulunmak ve onları bizimle çarpışmaya zorlamak tercihe şayandır; sonra onları bütün şehire dağıtarak açmış olduğumuz gedikten içeri gireriz."

Ve böylece yaptılar; askerler günlerce Greklerle çarpıştılar; bir kısım Türkler de hücumla geçmek üzere merdivenler ve diğer âletler vücûda getirdiler. Ve Mayısın 12'sinde şehrin üzerinde müthiş bir alâmet belirdi: Bu gece zarfında şehir büyük bir ışıkla aydınlandı. Bunu gören nöbetçiler Türklerin şehri ateşe verdiğini sandılar ve koşuştular. Bir çok insan seyre toplandı ve Ayasofya kilisesinin üst pencerelerinden geniş bir ışık hüzmesinin çıktığını, bütün kiliseyi sardığını, bir müddet böylece hareketsiz kaldığını gördüler. Sonra bu ışık huzmesi tek bir noktada toplanarak renk değıştirdi ve anlatılmaz bir aydınlık meydana gelip derhal göğe doğru yükseldi. Grekler bunu görünce hayrette kaldılar

ve gözleri yaş içinde kalarak acı acı bağıştılar: "Tanrı! Bize acı,,. Ve bu ışık göğe kadar çıkınca sema açılarak onu kabul etti ve bu hayal böylece sona erdi.

Ve ertesi günü nöbetçiler bu hâdiseyi patriğe anlattılar. Bunun üzerine patrikle bütün boyarlar birleşerek İmparatorun yanına gittiler ve ona İmparatoriçe ile birlikte şehri terketmesini tavsiye ettiler. Ve İmparator bunu kabul etmeyince patrik şöyle dedi: "İmparator, bu şehir hakkında ne tefe'ülde bulunulduğunu pek iyi bilirsin; işte şimdi bu alâmet kendisini gösterdi. [121] Bu ışık, veya daha doğrusu Büyük Mukaddes kilisede bütün dünyayı aydınlatmış olanlarla, yani aziz baş rahipler ve ortodoks imparatorları ile beraber bulunan ruhülkuds, keza Büyük İmparator Iustinianos'un saltanatı sırasında Allah tarafından şehrin Büyük kilisesine verilen melek bu gece göğe doğru gittiler ve bundan dolayıdır ki bu alâmet ilâhî lütfun bizden ayrılıp gittiğini göstermek üzere meydana gelmiştir. Ve günahlarımızdan dolayı Allah, şehri ve bizim hepimizi de düşmanlarımızın ellerine bırakacaktır,,.

Nöbetçiler de görmüş oldukları hayali İmparatora anlattılar. İmparator bunu işitince ölü gibi yere yıkıldı ve uzun müddet sessiz kaldı. Öyle ki yüzüne güzel kokular serpilerek güç halle kendine getirilebildi. Sonra ayağa kalkınca patrik ve müşavirleri ona şehirden çıkmasını tavsiye ettiler. Fakat Konstantinos kendilerini dinlemek istemeyerek şöyle dedi: "Allah böyle yapmayı murad ediyorsa, onun gazabından nerede kurtulabiliriz? Benden evvel saltanat sürmüş olan diğer birçok büyük ve şanlı imparatorlar, vârisi buldukları şeyler için ölmemişler midir ve sonuncu olan ben aynı suretle hareket etmemeli miyim? İşte bundan dolayı ben de sizinle beraber öleceğim,,.

Ve halk hayalden haberdar olunca ürktü. Ve yüreklerini hüyük bir dehşet kapladı. Ve patrik, maiyeti ile birlikte mukaddes tasvirleri ve Hazret-i İsa'nın haçından bir parçayı alıp göz yaşları içinde Allaha dua ederek şehri dolaştı. Keza bütün halk da Mukaddes kilise'de Allaha dua ediyordu.

Bu esnada Türkler Greklere bir an rahat vermeden her gün şehri bombardıman ediyorlardı.

Ve Sultan Mehmed bütün voyvodalarını toplayarak şehrin hücum edilecek noktalarını gösterdi. Karaca Bey'e İmparator-

luk saraylarında durmasını, Hacı Giray'a Odunkapısı önünde yer almasını, Doğu beylerbeyi Mustafa'nın Pege kapısı ve Altınmeydan önünde ve Batı beylerbeyi'nin de Cherson kapısı önünde bulunmasını emretti. Ve kendi hücum yerini Romanos kapısı önünde ve tahrip edilen duvar dibinde seçti. Deniz voyvodaları olan Baltacı ve Zaganos Paşa'lara da şehrin denize doğru iki kısmını tevdi etti. Bu suretle hepsi şehri sarmış olacaklar ve karadan ve denizden aynı zamanda umumî hücumla geçeceklerdi.

Ve ayın 27'sinde Türklerin müezzin'i (!) kâfirâne dualarını bitirdikten sonra bütün ordu, toplar, tüfekler, humbaralar ve diğer âletlerle şehri tahrip etmek üzere vahşiler gibi hücumla giriştiler. Deniz tarafından da çok miktarda gemi ve kayık getirterek her taraftan şehri bombardımana başladılar. Sonra setlerde bulunanları mağîûp ederek hendekler üzerine bir köprü kurdular ve setlere tırmanmaya çalıştılar. Fakat şecaatla çarpışan Grekler onlara mâni oldular. O zaman Sultan Mehmed bütün muharebe borularının çalınmasını emretti ve bizzat bütün kuvvetleri ile yürüyüşe koyuldu. [122] O tıpkı korkunç bir kasırga gibi gürlüyordu. Duvarların önüne vasil olduğu zaman şehri derhal alabileceğini düşünerek gedik dibine yerleşti. Fakat Grek voyvodaları Giustiniano ve askerleri ile birlikte gediği müdafaa ediyorlar ve Türklerle çok büyük bir azimle çarpışıyorlardı.

Ve mübareze evvelkisine nazaran daha ziyade vahşiyâne bir hal aldı. Zira her iki tarafın gösterdiği cesareti seyretmek çok korkunç bir şeydi. Patrik mukaddes meclisi ile beraber hıristiyanlara merhamet etmesi için Allaha ve Meryem Ana'ya yalvarıyordu. İmparator seçme askerleri ile gediğe koştu. Orada alevlenen korkunç mücadeleyi görerek gözleri yaşlı olduğu halde askerlerine bağırdı: "Ah kardeşlerim, ebedî şan ve şerefi ve bilhassa ortodoks itikadı için ıztırıp çekmiş olan şehitlerin tacını kazanma ânı gelmiştir,,.

Ve İmparator atını mahmuzlayarak bizzat Sultan Mehmed'e hücum etmek ve ona, dökülen hıristiyan kanlarını ödetmek için gedikten dışarı çıkmak istedi. Ve voyvodalar tarafından güçlükle zaptedildi. Zira Sultan Mehmed'in etrafı pek çok askerle çevrili olduğundan, böyle bir şey yapmak imkânsızdı. Fakat İmparator

Türklerin üzerine atılarak evvelce olduğu gibi onları ikiye bölüyordu. Türklerin hepsi de şehirden kaçtılar.

Ve Sultan Mehmed şehri mahvetmek ümidi ile askerlerini tahrik ve teşvik ederek, bağırıp çağırarak ordugâhta dolaşıyordu. Grekler de setlerin yukarısından Türklerin üzerine zift fıçıları ve kükürt atıyorlar ve bu suretle mütekabilen kendileri de şevke gelip şöyle bağırıyorlardı: "Cesaret kardeşlerimiz! Mukaddes kiliseler uğrunda kanımızı akıtalım,". Ve böylece onlar geceye kadar Türklerle kılıç kılıca çarpıştılar. Düşmanlarını surdan dışarı attıkları zaman boğuşma nihayet buldu.

Fakat işin şaka olmadığını gören Türkler şehirden uzağa kaçmağa devam ettiler. Onlar bir çok yangınlar çıkarıyorlardı. Bizzat Mehmed şehrin tahribine tahsis edilmiş olan merdivenlerin yakılmamasına nezâret ediyordu.

27 Mayıs'ta Sultan Mehmed yeniden gedik istikametinde şehrin bombardıman edilmesini emretti. Ve onlar dokuz raddelelerinde büyük topu ateşlediler. Bütün bugün topun üç defa ateşlenmesi suretiyle geçti. Sonra akşama doğru Giustiniano ve askerleri yeniden ahşap bir kule inşa etmeye başladılar. Fakat birden bire bir Türk topundan çıkan taş bir gülle Giustiniano'nun göğsüne isabet etti. Ve o bir ölü gibi yere yıkıldı. Ve karargâhına götürüldü.

Fakat bu hâdiseden dolayı ne yapacaklarını bilemeyen askerler, cesaretlerini kaybettiler. Çünkü büyük cesareti ile gediği müdafaa eden asıl o idi. İmparator bunu işiterek çok müteessir oldu ve boyarları ile beraber gelerek Giustiniano'yu teselli etti. Ve tabipler bütün gece onu tedavi ediyor ve kendisine pek az faydalı olabiliyorlardı. Giustiniano bir az yedi ve içti. Sonra gediğin önüne nakledilmesini emretti. Ve bu mevzide çalıştı.

28 Mayıs'ta Türkler, Greklerin kuleyi tamir ettiklerini görek bu mahalle doğru kütle halinde koşuştular. [123] Fakat Doğu paşası flambulario (Mustafa Paşa) da pek çok Türk ile yetişti. Bunların arasında çok yüksek boylu ve korkunç görünüşlü beş Türk vardı. Onlar Greklerin üzerine atıldılar ve şiddetle katliâma başladılar. Fakat kendilerine karşı şehirden oğulları ile beraber Prostrator ve bir çok asker çıktı. Ve katliâm büyüdü. Boyarın oğulları bulunan üç kardeş surların üstünden bu vaziyeti ve Türklerin korkunç ve merhametsiz bir surette Greklere kılıçla hücum ettik-

lerini görünce aşağı atladılar ve Türklerin üzerine yüklendiler. Ve onlar kılıçla dehşetli bir şekilde çarpışıyorlardı. Öyle ki Türkler tamamıyla mahvolmaktan korkarak şaşırıp kalıyorlardı. Sonra beş Türkten ikisini öldürmüş oldukları halde sâlimen geri döndüler.

Fakat hasara uğramış olan sur için yapılan mücadele daima anudâne bir şekilde cereyan ediyor ve Türkler sayılarının çokluğu dolayısıyla Greklere baskın çıkıyorlardı. Ama voyvodalar ve Giustiniano şecaatle çarpışıyor ve her iki taraftan da bir çok kimse helâk oluyordu. Bir toptan çıkan odun parçası Giustiniano'ya isabet etti ve o omuzundan yaralanarak bir ölü gibi yere yıkıldı.

Ordu ve boyarlar bu hali görünce müteessirâne ağladılar ve Giustiniano'yu yerine götürdüler. Haibuki Greklerin bu acınmalarını işiten Türkler hücumu şiddetlendirdiler. Ve müteakiben Grekleri, kılıç mübarezesi yaparak ve ayakları ile çiğneyerek, şehrin içine kadar attılar.

İşte bu anda, eğer İmparator güzide askeri ile imdada koşmamış olsaydı, az daha şehir sukut ediyordu. İmparator yardıma gelirken can çekişen bir halde nakledilen Giustiniano'ya rastladı ve acı acı ağladı.

İmparator ve askerleri Türklerin üzerine atıldılar ve onları merhametsizce kesip biçtiler. İmparatorun üzerine vardığı her kimse atı ile beraber ikiye bölünmüş oluyordu. Zira ne zırhların demir örgüleri, ne de oldukça kuvvetli atlar onun darbelerine mukavemet edemiyordu. Türkler onun yanından kaçıyorlar ve gediğe doğru yöneliyorlardı. Hıristiyanlar orada pek çok Türkü öldürdüler ve onları şehirden dışarı attılar. Sokaklarda bastırılan Türkler hemen oracıkta helâk oluyordular.

Böylelikle şehir kurtuldu ve Türkler geri çekildiler. Ve şehir ahali artık geceleyin mücadele olmadığından istirahat edebildi. Ve İmparator ve bütün müşavirleriyle beraber patrik, harbin sona erdiğini zannederek Büyük kilise'ye gittiler ve Allaha hamd ve şükürde bulundular. Onlar kahramanlığından dolayı İmparatoru tebci ediyorlar ve Allahın arzusunun ne şekilde tecelli edeceğini bilmeyerek Türklerin geri çekileceklerini zannediyorlardı.

Fakat sayısız Türkün helâk olduğunu gören ve İmparatorun kahramanlığını işiten Sultan Mehmed bütün gece uyumadı ve taraftarları ile geceleyin kaçmaya karar verdi. Zira deniz yolu da

açıktı. O, şehir ahalisine her taraftan yardım geleceğini zannediyordu. Fakat Allahın arzusu yerine gelerek bu karar icra edilemedi. Çünkü o gece şehrin üstüne çok kesif bir sis çöktü ve bu sisten göz yaşlarına benzeyen ve öküz gözü büyüklüğünde olan kıp kırmızı damlalar düştü. Onlar yere düşerek çok yavaş bir surette kayboluyorlardı. Ve bundan dolayı herkes dehşet içinde kalarak korkuya kapıldı. [124] Fakat patrik ve maiyeti böyle bir ilâhî gazap tezahürünü görerek İmparatora tekrar rica ettiler ve şöyle dediler: "İtikadı tam bir hıristiyan olan sen, hikmetşinas adamlar tarafından bu şehrin âkibeti hakkında ne gibi kehânetlerde bulunduğunu ve bu kehânetlerin Allahın arzusu ile ve günahlarımızın bir kefareti olmak üzere şimdi tahakkuk ettiğini çok iyi biliyorsun. Ve sen bir müddet evvel bizimle beraber bulunan mukaddes ve mübârek ruhların nasıl semaya çıktıklarını, bugün de bizzat tabiatın ağlayıp şehrin mahvını haber verdiğini gördün. Bundan dolayı biz senden şehri terketmeni istirham ediyoruz. Tâ ki tamamıyla mahvolmayalım,,. İmparator şöyle cevap verdi: "Allahın arzusu tecelli etsin; zira ben bir çok defa sizinle beraber aziz mirasım ve bilhassa hıristiyan itikadı ve ortodoks hıristiyanları için ölmeye yemin ettim,,.

Ve Sultan Mehmed şehrin üstüne yayılan sisi görerek nezdindeki âlimlerle istişare etti. Onlar kendisine bu sisin şehrin tahribine delâlet ettiğini bildirdiler. Bundan dolayı Sultan Mehmed sevindi ve harp hazırlıklarını hızlandırdı. Mayıs ayının 29 uncu günü pek çok sayıda olan Türklerin, piyade ve topçuların ve bir sürü mancınıkların harekete geçmeleri emrini verdi. Onlar büyük bir azimle tahrip edilmiş olan duvarın önünde yer aldılar ve büyük bir kuvvetle şehre hücum etmeye başladılar. Sonra bu noktada bulunan Grekler mağlûp olduğu zaman piyadeler süvarilere bir geçit yolu açarak hendekleri doldurdular.

O anda ordunun bütün kısımları, yol açmakla meşgul olan süvarilerin ardından nâralar atarak ve önlerine çıkan ve kendilerine karşı çarpışan ahaliye hücum ederek şehrin içine doğru atıldılar. Sonra İmparator bütün askerleriyle yetişti. Ve orada Türkler ve Grekler arasında büyük bir katliâm ve mübareze vukua geldi. Fakat Türkler korkarak gediğe doğru kaçtılar. O zaman dev boylu ve çok cesur olan Doğu flambulario'su Mustafa müessir nâralar atarak ve bütün Anadolu askerleri ile koşa-

rak Grek kuvvetlerini dağıttı; mızrağı elinde, ortodoks İmparatorun üzerine atıldı. Fakat İmparator kalkanı ile darbeye karşı koydu; sonra iki yüzlü kılıcı ile beylerbeyinin başını ikiye böldü. Bütün Türkler "Ah flambulario, flambulario,, diyerek ağlayıp acındılar.

Sonra şehirden kaçmış olan Türkler cesetleri ordugâhlarına naklettiler. Fakat pek çok sayıda olan Türklerin daima dinç ve taze kuvvetleri bulunuyordu. Halbuki dinlenmeden çarpışan ve yorgunluktan zayıf düşen Grekler tükeniyorlardı.

Sultan Mehmed gerek kahramanlığından ve gerekse akıllılığından dolayı pek sevdiği flambulario beylerbeyinin ölümünü öğrenince ağladı ve fevkalâde hiddetli bir halde bir çok top ve tüfeğin İmparatora tevcih edilmesini emrederek bizzat büyük kuvvetlerle ona doğru atıldı. Çünkü o, İmparatorдан korkuyordu. Müteakiben ilerleyerek gediğin önünde yer aldı. Ve surun pek çok topla bombardıman edilmesini emretti. Onlar orada bulunan Grekleri püskürttüler. Sonra süvari kuvvetleri bir geçit açarken Mehmed kumandayı Balta-oğlu Paşa'ya terketti ve onun emrine pek çok asker tahsis etti. [125] Ve İmparatora karşı — teşebbüsleri esnasında hepsinin mahvolması icabetse bile onu diri veya ölü yakalamalarını emrederek — ayrıca 3.000 asker sevketti. Fakat Türklerin çok şiddetle hücumla geçtiklerini gören Grek boyar ve voyvodaları İmparatoru boş yere helâk olmaması için kenara götürdüler. Fakat Konstantinos acı acı ağlayarak onlara: "Ah kardeşlerim, sizinle beraber hıristiyan itikadı için ölmeme müsaade ediniz, zira ahd ettim,, dedi. Fakat onlar kendisi için ölmeye büyük bir tehalük gösterdikleri İmparatoru harp yerinden uzağa götürdüler; yeniden şehri terketmesini tavsiye ettiler. Fakat o bunu istemedi.

Ve böylece onlar İmparatordan af dileyerek ve helâllaşip kucaklaşarak gediğe doğru teveccüh ettiler ve orada çok kuvvetli bir ordu ile bulunan Balta-oğlu'na rastlayıp mücadeleye başladılar. Bu arada çok sayıda voyvoda, zabıt ve asker helâk oldu. Geriye kalanlar vukua gelen şeyleri anlatmak üzere İmparatorun yanına koştular. Fakat hesaba gelmeyecek derecede Türk de ölmüştü. Onların arasından 3.000'i İmparatoru ele geçirmek için bütün şehirde koşuyordu. Ve Sultan Mehmed, İmparatordan korktuğundan dolayı her tarafı toplarla çevrili olduğu halde

yeniceriler ile birlikte surun hendekleri içinde kaldı. Şehrin elden çıktığını gören İmparator Konstantinos Ayasofya kilisesine gitti ve nedâmet duası yapıp göz yaşları içinde tövbe ederek ve günahlarından tebrie edilmesini dileyerek yere kapandı. Sonra patrikten ve herkesten af diledi. Aynı zamanda karısını ve bâkire kızlarını, yâni ortodoks İmparatoriçeyi ve iki prensesi ayrılmak üzere öptü. Müteâkiben toprağa kadar eğilerek ve dört cihete doğru haç çıkararak kommunion³ âyinini yaptı. Ve bu bir korku, bol göz yaşı ve büyük teessür ânı idi. Zira herkes, patrik ve ruhbani ve keza İmparatoriçe ve kızları, meclis âzâlarının karıları, çocuklar ve bütün halk her tonda, içten gelen iniltilele acı acı ağlamaya başladılar. Kilise yıkılacak gibiydi. Ve sesler semaya kadar çıkıyordu. Kiliseden çıkan İmparator: "Mukaddes kiliseler ve ortodoks itikadı için ıztırap çekmek isteyenler beni tâkip etsin," dedi. Ve atına binerek Sultan Mehmed'e tesadüf etmek ümidi ile Altınkapiya doğru yöneldi. Yanında ancak 3000 asker vardı. Orada kendisini bekleyen Türk kuvvetlerini buldu ve onlarla çarpışarak taraftarlarından bir çoğunu kaybetti. Ve hıristiyan kanının intikamını almak isteyerek Mehmed'in yanına ulaşmak için kapıdan ileri geçmeye muvaffak olamadı ve kendisi ile karşılaşmak üzere çok miktarda Türk geldi. İmparator onlarla saatlerce döğüştü. Fakat galip gelemedi. Zira bir arslanın veya korkunç bir kaplanın kuvvetine bile sahib olsaydı bu yine imkânsızdı. Esasen Allah da böyle arzu ediyordu.

Böylece ortodoks İmparator orada helâk oldu ve mukaddes kiliselerle ortodoks itikadı için çok şerefli bir surette şehit düştü. Fakat ölmeden evvel bir çok Türkü kılıçla kesti. [126] İşte o zaman şehirde hakikaten korkunç ve kederli şeyler görülebiliyordu: Kiliselerin soyulmuş tezyinat ve vazoları, istilâ ve yağma edilmiş kiliseler, koyunlar gibi katliâma sürüklenmiş olan boyunları ipe bağlı rahipler ve diğer kilise erkânı, zorla ırzlarına tasallut olunan kadınlar, genç kızlar ve dullar. Ah, Allahın sabrı ne kadar büyüktür!

Fakat şehrin düşmesine rağmen halk duvarlarla çevrili evlerde ve kulelerde tahassun ederek Türklere boyun eğmeği ve teslim

³ *Communion*: Katolik ve Ortodoks mezheplerini en önemli âyinlerinden biri olup Hazret-i İsa'nın kanını ve etini senbolize eden şaraba batırılmış ekmeği yemek suretiyle Tanrı ile birleşmekten ibarettir [Mtrc.].

olmayı reddediyorlar, bilâkis onlarla çarpışıyorlardı. Ve o gün askerlerden ve şehrin etrafında cesaretle döğüşen erkek, kadın ve çocuklardan bir çoğu öldü; onlar gündüzün evlerin mahzenlerinde ve diğler sığınaklarda saklanıyorlar ve gece olunca dışarı çıkarak Türkleri öldürüyorlardı.

Bunu görerek korkmuş olan paşalar ve askerler Sultana şöyle haber gönderdiler: "Sen bizzat şehre girmezsen biz ahaliyi itaat etmeye mecbur kılamayız,," Bunun üzerine Sultan, kendisinden korktuğu için, İmparatorun aranmasını emretti. Mücadeleyi kesmek için Mehmed artık halkın ne katil ve ne de esarete sürüklenmeyeceğini yeminle vadedip, aksi hareketleri halinde ise kendilerinin kadınları ve çocukları da dahil olduğu halde kılıçtan geçirileceklerini bildirmek üzere harp esnasında esir edilmiş olan Grek boyar ve voyvodalarını, keza Türk paşalarını şehre gönderdi. Ve böylelikle mücadele nihayet buldu.

Müteakiben Sultan şehir ahalisinin itaat ettiğini öğrendiğinden çok sevindi ve bütün evlerle sokakların temizlenmesini, Türk ve Grek ölülerinin yakılmasını emretti. Ve şehir ele geçtikten sonra bütün paşaları, kumandanları ve orduları topladı. Ayasofya'ya doğru teveccüh ederek Romanos kapısından şehre girdi. Ayasofya'da patrik ile ruhbanı ve pek çok ahali, kadınlar, çocuklar birikmiş bulunuyorlardı. Ve Sultan kilisenin önüne gelerek atından indi, yere kapandı; sonra bir avuç toprak alarak başının üstüne götürdü ve şehrin bu kadar harikulâde bir şekilde güzel olduğunu hayretle temaşa ederek şöyle dedi: "Hakikaten bunlar erkek adamlarmış! Onların muharebe esnasında böylece çarpışmaları ve ölmekten saâdet duymaları boşuna değilmiş,," Sonra kiliseye girdi. Böylelikle iğrenç tahrip, Allahâ tahsis edilmiş olan ikametgâha nüfuz etti. Ve mukaddes mahalde durdu. Patrik ve bütün halk yerlere atılarak bol bol ağladılar. Fakat Sultan onlara eli ile susmalarını işaret etti. Sükûnet teessüs edince patriğe: "Ayağa kalk; ben Sultan Mehmed, sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız,," dedi. Sonra ordusunun kumandanlarına dönerek, askerlerin halka hiçbir fenalık yapmamalarını emretmelerini ve eğer herhangi birisi buna itaat etmezse ölümle cezalandırılacağını bildirdi. Kilisenin her tarafını ve hazineleri görmeği arzu ederek herkesin dışarı çıkmasını emretti. Fakat

halk ağır ağır ilerlediğinden ve bizzat kendisi de bunların çıkmasını bekleyemeyeceğinden kiliseden dışarı uğradı. Ve binanın önündeki avlunun pek kalabalık olduğunu görünce hayrette kalarak İmparatorluk sarayına doğru yöneldi [127]. Orada karşısına İmparator Konstantinos'un başını taşıyan bir Sırp çıktı. Sultan bunu görerek çok sevindi ve Grek boyarlarına bu başın hakikaten İmparatorun olup olmadığını sordu. Onlar "evet," diye cevap verdiler. O zaman Sultan başı öperek : "Allah seni ne kadar yüksek yaratmıştı ; ve seni İmparator yapmıştı. Niçin böyle boş yere helâk olmak istedin," dedi. Sonra kesik başı, malûm olduğu vechile saklanmak üzere patriğe gönderdi. Patrik onu gümüş bir tabuta vazederek, temin edildiği vechile Büyük kilisede mezbahın altında sakladı. Bedenine gelince, sonradan helâk olan bir şahıs tarafından kaldırıldığı ve İmparatorluk sarayının bir köşesine gömüldüğü rivâyet edilir.

İmaratoriçe ise Konstantinos'dan ayrıldıktan sonra şehirde kalmış olan boyarlar tarafından, kızları ve asil kadınlarla birlikte götürülmüş ve Giustiniano'nun gemisi ile Mora adalarına, akrabalarının yanına isal edilmişti. Sultan bu hususta inceden inceleme tahkikat yaptı. Kendisine İmparatoriçenin Büyük dük Domitianos ve Protostrator'un oğlu Andreas ve yeğeni Palaiologos ile şehrin eparchios'u Nikolaos tarafından gönderildiği bildirildi. Bunun üzerine Sultan Mehmed hemen o gün hepsinin kılıçla boyunlarının vurulmasını emretti. Büyük dük'ün oğluna gelince, o babasının gözleri önünde kesildi. İşte böylece Sultan Mehmed ve Türk milleti Allahın takdiri ile Doğunun ve bütün Grek imparatorluğunun bu çok şanlı şehri olan Çarigrad'ı hâkimiyeti altına aldılar. Ve o zaman hâkim adamlar tarafından bildirilen kehânetler yerine gelmiş oldu. Şehrin hâkimiyeti ilk Konstantinos zamanında tesis edildiği gibi fenalıkların bu dünyadaki çok kuvvetli tahtları devirdiğinden ve bütün günahların kendi başına toplandığından dolayı diğer bir Konstantinos zamanında da sona erdi. O halde bu kadar şanlı bir imparatorluğun sukutu için göz yaşları dökmek pek yerinde olur. Ah! Günahların azabı ne kadar büyüktür. Ah! Seni bu hale Greklerin mânasız gururları ve haksızlıkları koymadı mı? Yalancılara tahakkümü altında bulunan Yedi tepeli şehir, sana yazıklar olsun!

Cromer ve müverrih Stririovului (=Stricovschi)² Çarigrad'ı zaptetmek hususunda, Türklere yardım eden ve şehirden kaçarak surların çok zayıf olduğu tarafı gösteren kimsenin Gherepuc isminde bir Grek olduğunu yazıyorlar. Fakat bu Grek'in, İmparator Konstantinos'un pek çok lûtfuna mazhar olduğunu öğrenen Sultan Mehmed çok hiddetlendi ve onun parça parça edilmesini emretti. Bu suretle hâin, ihanetinin mükâfatını buldu.

Çarigrad'ı almış olan Sultan Mehmed ahaliye servetlerini yığınla ortaya koymalarını emretti. O, bunların çokluğu karşısında şaşırды ve kendilerine : "Siz deli misiniz? Aklınızı nerede bıraktınız. Zira sizin bu kadar servetle yalnız bana mukavemet etmeğe muvaffak olmakla kalmayarak nasıl galip gelemediğizi anlayamıyorum. Artık siz yeryüzünde daha fazla yaşamaya lâıyk değilsiniz. Zira tevarüs ettiğiniz şeyleri bile kaybederek koruyamadığınızdan dolayı kabahatlisiniz," dedi. Ve yalnız aşağı sınıf halkı ve kadınlarla çocukları esirgeyerek diğer bütün büyük boyarların boyunlarının vurulmasını emretti. Bu kadar şanlı bir şehri zaptetmiş olduktan sonra diğer şehirler de kolaylıkla ona itaat etti. [128] Türk sultanları bu devirden itibaren hükümet merkezlerini Hadrianopolis (veya Odriiu)'den Çarigrad'a naklettiler. Ve Sultan Mehmed dünyanın bütün pâyitâhtlarından daha meşhur olan bu İmpatorluk merkezinde hüküm sürdü. O, mağrur Artakserkses'i yenmiş olana galip geldi; 74 İmparator tarafından müdafaa edilen muhteşem Troia'nın mahvolmasına sebebiyet vermiş olanı felâkete sürükledi. Ayrıca Büyük İskender ile bütün dünyayı mağlûp etmiş olana galip geldi.

İşte Calvizio'nun hikâyesi burada bitiyor.

Çarigrad'ın esareti tarihinin sonu.

---

² Strykowski.

